

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

AZERİCEDE EVIDENSİYEL KATEGORİSİ

Canan ÖZBAYKAL

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

AZERİCEDE EVIDENSİYEL KATEGORİSİ

Canan ÖZBAYKAL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Canan ÖZBAYKAL tarafından hazırlanan "Azericede Evidensiyel Kategorisi" başlıklı bu çalışma, 25.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nurettin DEMİR (Başkan)

Doç. Dr. Sema ASLAN DEMİR (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Melike ÜZÜM (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

25.06.2019
P. Özbaykal imza

Canan Özbaykal.

"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç. Dr. Sema ASLAN DEMİR danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Canan ÖZBAYKAL

TEŞEKKÜR

Çalışmamda bana yardımcı olan, yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Sema ASLAN DEMİR'e, yüksek lisans öğrenimim süresince başta tez konum olmak üzere alanımdaki yeni teoriler hakkında bilgi aldığım değerli hocalarım Prof. Dr. Nurettin DEMİR, Doç. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR, Doç. Dr. Mevlüt ERDEM'e çok teşekkür ederim.

Tezim için gerekli kaynakları bulmamda bana her zaman yardımcı olan Dr. Mehmet Yasin KAYA, Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi filoloji bilimleri doktoru İlham TAHİROV, Elçin İBRAHİMOV ve Aynure PAŞAYEVA hocalarıma ve Raşid MAMMADOV'a teşekkür ederim.

Hayatımın her alanında ve Türkoloji hedeflerim konusunda beni destekleyen, üzerimdeki emeklerini asla ödeyemeyeceğim aileme çok teşekkür ederim.

ÖZET

ÖZBAYKAL, Canan. *Azericede Evidensiyel Kategorisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Evidensiyel bir konuşurun ifade ettiği cümledeki bilginin kaynağını bildiren bir gramer kategorisidir. Bilgi, doğrudan ya da dolaylı olarak elde edilebilir. Doğrudan bilgi, konuşurun hiçbir aracı olmadan gördüğü veya tecrübe ettiği ya da olgusal bir gerçeklik olarak kabul edilen bilgidir. Dolaylı bilgi ise çıkarım yoluyla, ikinci veya üçüncü el bilgi kaynaklarından aktarma yoluyla elde edilebilir. Evidensiyellikte konuşur, olay zamanında değil olay gerçekleşikten sonra devreye girer (Doğan 2018: 1). Konuşurun sonradan fark ettiği, sebep sonuç ilişkisi kurarak çıkardığı bilgi dolaylıdır. Ayrıca konuşurun başkasından duyduğu söylenti, alıntı ve anlatı türü bilgiler de dolaylı bilgidir.

Dünya dillerinde bilgi kaynağının gösterilmesi dilden dile farklılık göstermektedir. Bazı diller bilgi kaynağının doğrudan ya da dolaylı olduğunu morfolojik yolla, bazıları leksik-sentaktik yolla işaretleyebilir. Türk dillerinde doğrudan ve dolaylı bilgi kaynakları genellikle morfolojik yolla belirtilmektedir. Geçmiş zaman ekleri olarak adlandırılan eklerin tek işlevi zaman bildirmek değil, bilginin doğrudan veya dolaylı olduğunu da işaretlemektir. Türkçede doğrudan bilgiler $-DX$, dolaylı bilgiler $-mXş$ ekiyle ve $-(y)mXş$ ek fiiliyle işaretlenirken Azericede doğrudan bilgiler $-dX$, dolaylı bilgiler $-mXş$, $-Xb(dXr)$ eki ve $-(y)mXş$ ek fiiliyle işaretlenir. Azerice gramerlerde *modal sözlər* olarak adlandırılan *elə bil*, *yəqin*, *deməli* gibi leksik birimler bilgi kaynağını hissettirmekle birlikte evidensiyel işaretleyicilerinin cümleye kattığı pragmatik anlamların ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır.

Bu çalışmada Azerice $-mXş$, $-Xb(dXr)$ ekleri ve $-(y)mXş$ ek fiili evidensiyel kategorisi bağlamında yeniden yorumlanacaktır. Dolaylı bilgiyi işaretlerken hangi durumda $-mXş$, hangi durumda $-Xb(dXr)$ işaretleyicisinin tercih edildiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu ekler dil ilişkileri bağlamında da ele alınacaktır. Özellikle evidensiyel kategorisi bağlamında Farsça Azerice dil ilişkileri üzerinde durulacaktır. Azericede yer alan evidensiyel eklerinin pragmatik anlamları örneklerle açıklanacaktır. Azericedeki modal sözler ve bu sözlerin evidensiyel kategorisine etkisi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler

Kiplik, evidensiyel, dolaylılık, geçmiş zaman.

ABSTRACT

ÖZBAYKAL, Canan. *Category of Evidentiality in Azerbaijani*, Master Thesis, Ankara, 2019.

Evidentiality is a grammatical category which informs source of knowledge in a sentence expressed by speaker. The source of knowledge can be obtained directly or indirectly. The direct knowledge refers to knowledges that obtained by perception of the speaker directly without any intermediaries or as a result of experience. The indirect knowledge could be achieved by inference, quotation from second or a third hand information source. Speaker in evidentiality comes into play after the event, not at the time of the event (Doğan 2018: 1). The knowledge that the speaker notices subsequently, gained by establishing a cause and effect relationship is indirect. In addition, rumor, quotation and also referenced to expressions on narratives from another which heard by speaker are expressing as indirect knowledge markers.

Showing the source of knowledge in world languages are different language by language. Some languages could mark source of knowledge with directly or indirectly, either morphological way or lexical-syntactic way. In Turkic languages directly and indirectly knowledge sources is stated with morphological way. Suffixes named with past tense suffixes not only function to declare tense, mark also directly and indirectly knowledge sources. The direct knowledges are marked with *-dX*, the indirect knowledges are marked with *-mXş*, *-Xb(dXr)* suffix and *-(y)mXş* complementary verb in Azerbaijani, while the direct knowledges are marked with *-DX*, the indirect knowledges are marked with *-mXş* suffix and *-(y)mXş* complementary verb in Turkish. Lexical units like *elə bil*, *yəqin*, *deməli* named with *modal sözlər* in Azerbaijani grammar, consolidate knowledge source and also take a considerable role to ascertainment the pragmatic meanings that markers add to sentence.

In this study, Azerbaijani will be reviewed again on *-mXş*, *-Xb(dXr)* suffixes and *-(y)mXş* complementary verb in the context of evidential category. When marking the indirect knowledge, it will be tried to determine in which state *-mXş* or *-Xb(dXr)* marker is preferred. These suffixes will also be discussed in the context of language relations. Especially focus will be on to the Persian-Azerbaijani language relations in the context of the evidential category. The pragmatic meanings of the evidential suffixes in Azerbaijani will be explained with examples. Modal words in Azerbaijani and their effect on the evidential category will be emphasized.

Keywords

Modality, evidentiality, indirectivity, the past tense.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: TEZ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	1
1.1. KONU	1
1.2. AMAÇ	1
1.3. YÖNTEM	2
1.4. VERİ	2
1.5. SINIRLILIKLAR	3
1.6. TEMEL KAVRAMLAR	3
1.6.1. Zaman	3
1.6.2. Görünüş	4
1.6.3. Epistemik Kiplik	4
2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1. Evidensiyel Nedir?	5
2.2. Dünya Dillerinde Evidensiyel	9
2.3. Evidensiyel İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları	13
2.4. Türk Dillerinde Evidensiyel	15
2.5. Türk Dillerinde Dil İlişkileri Bağlamında Evidensiyel Kategorisi	18
2.5.1. Türkçe Farsça Dil İlişkileri.....	20
2.5.2. Türkçe Kırımca Dil İlişkileri	25
2.5.3. Türkçe Ermenice Dil İlişkileri	26
2.5.4. Türkçe Bulgarca Dil İlişkileri	26
2.6. Azerbaycan ve Azerice Hakkında Genel Bilgi	27

2.6.1. Azərbaycan	27
2.6.2. Azerice Hakkında Bilgi	30
3. BÖLÜM: AZERİCEDE EVIDENSİYEL KATEGORİSİ	31
3.1. Azerice Dil Çalışmalarında Konunun Ele Alınışı	31
3.2. Azericede Evidensiyel İşaretleyicileri	37
3.2.1. $-mXş$ İşaretleyicisi	40
3.2.2. $-Xb(dXr)$ İşaretleyicisi	43
3.2.2.1. Haber Söyleminde $-Xb(dXr)$ İşaretleyicisinin Kullanımı	47
3.2.3. $-(y)mXş$ İşaretleyicisi	49
3.2.3.1. Masal Söyleminde $-(y)mXş$ İşaretleyicisinin Kullanımı	51
3.2.4. Modal Sözcükler	51
3.3. Evidensiyel İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları	53
3.3.1. Tahmin.....	53
3.3.2. Eleştiri.....	54
3.3.3. Beğeni.....	55
3.3.4. Acıma.....	56
3.3.5. Şaşırma	57
3.3.6. Öfkelenme.....	57
SONUÇ	58
KAYNAKÇA	60
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	66
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU	68

KISALTMALAR DİZİNİ

AN: Azərbaycan Nağılları (Masal)

AŞG: Acılı Şirinli Günlər (Roman)

BÜ: Bəxt Üzüyü (Film)

BCM: Bizim Cəbiş Müəllim (Film)

ÇU: Çərpələng Uçuran (Roman)

Ə: Ətiraf (Roman)

KD: Konuşma Dili

Q: Qumarbaz (Roman)

MG: Milli Qəzet (Milli Gazete)

ÖB: Ölsəm Bağışla (Film)

S: Səttərhan (Roman)

ŞÇ: Şərikli Çörək (Film)

TZ: Təhminə və Zaur (Roman)

ÜM: Üç Muşketyor (Roman)

YƏ: Yarımçıq Əlyazma (Roman)

bkz: bakınız

krş: karşılaştırınız

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1. *Aikhenvald'in Evidensiyel Sisteminin Semantik Parametreleri*

Tablo 2. *Dünya Dillerinde Evidensiyel Kategorisinin İşaretlenme Yöntemleri*

Tablo 3. *Willet'in Kanıt Türleri Taksonomisi*

Tablo 4. *WALS Azerice- Türkçe- Farsça Evidensiyel Sistemi*

Tablo 5. *Türkçe –mXş Ekinin Farsça, Kürtçe, Tacikçe ve Kafkas Dillerine Kopyalanması*

Tablo 6. *Azerbaycan Haritası*

Tablo 7. *Azerbaycan'daki Azınlıkların Nüfus Dağılımları*

Tablo 8. *Azerbaycan'da Milli Azınlıkların Dilleri ve Sık Yaşadıkları Yerler*

Tablo 9. *Azerice Edebi Dil ve Gazete Dilinde –dX, -mXş ve –Xb(dXr) Eklerinin Kullanım Oranı*

Tablo 10. *Azerice –mXş Ekinin Paradigması*

Tablo 11. *Azərbaycan Dilinin Dialektoloji Atlası (–mXş +Am / Im)*

Tablo 12. *Azerice –Xb(dXr) Ekinin Paradigması*

Tablo 13. *Azərbaycan Dilinin Dialektoloji Atlası (–XB,- XBDX)*

Tablo 14. *Azerice –(y)mXş Ek Fiilinin Paradigması*

I.GİRİŞ

1. Konu

Bu çalışmanın konusu Azericenin evidensiyel kategorisi açısından durumudur. *Evidensiyel* bir cümlede bilgi kaynağının hangi yolla işaretlendiğini gösteren dilbilimsel bir kategoridir. Konuşur bilgiyi doğrudan ya da dolaylı yollarla elde edebilir. Konuşurun bilinçli bir şekilde bir olaya doğrudan şahit olarak ya da katılarak elde etmiş olduğu bilgiler doğrudan bilgi kaynaklarına dayanır. Konuşur ifade ettiği bilgiyi çıkarım yapma, ikinci veya üçüncü kişilerden duyma gibi yollardan edindiyse bu bilgi dolaylı bilgi kaynağına dayanır.

Bu çalışmada Azericede yer alan fiil çekim işaretleyicilerinden $-mXş$, $-Xb(dXr)$ ve ek fiil olan $-(y)mXş$ ele alınacak ve evidensiyel kategorisini işaretleme potansiyelleri değerlendirilecektir. Bu bağlamda Farsça ile dil ilişkisi sonucu Azericede evidensiyel kategorisinin fakirleştiği yönündeki görüşler de test edilmiş olacaktır. Azericede doğrudan ve dolaylı bilgi kaynaklarının nasıl gösterildiği, dolaylı bilgiyi işaretleyen $-mXş$, $-(y)mXş$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin birbiriyle işlevsel rekabeti, bu işaretleyicilerin pragmatik anlamları ele alınacaktır. Modal sözlerin pragmatik anlamları ne şekilde etkilediği üzerinde de durulacaktır. Günümüze kadar $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin Azerice gramerlerde ne şekilde yer aldığı, işlevlerinin neler olduğu betimlenecektir. Buna ek olarak Azerice evidensiyel işaretleyicilerinden $-mXş$ 'm dil ilişkileri sonucu Farsça, Ermenice ve Kafkas dillerine kopyalanması üzerinde de durulacaktır.

2. Amaç

Araştırmanın amacı ilk olarak Azericede evidensiyel kategorisinin sınırlarını belirleyebilmek ve bilgi kaynağının ne şekilde işaretlendiğini ortaya koymaktır. Uzun yıllara dayanan Azerice Farsça dil ilişkileri ışığında Azericede evidensiyelin ne ölçüde işaretlenebildiğini tespit etmek, bu bağlamda ek fiil $-(y)mXş$ ve fiil çekim envanterinde bulunan $-mXş$, $-Xb(dXr)$ eklerini ele alıp evidensiyel kategorisini işaretleme potansiyellerini ve pragmatik anlamlarını ortaya koymak da bu araştırmanın amaçları arasındadır.

3. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür tarama, gözlem, karşılaştırma ve betimleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, Azericede bulunan fiil çekim işaretleyicilerinin işlev ve anlamları yorumlanmıştır. Söz konusu fiil çekim eklerinin işlevleri betimleme yöntemiyle ele alınmıştır. Azericede evidensiyel kategorisinin durumu tespit edilirken Türkiye Türkçesi ve diğer Türk dilleriyle karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında Azerice cümle örnekleri, edebi eserlere, sahada yapılan gözlemlere, filmlerden alınan diyaloglara dayanmaktadır. Çalışmada kullanılan Azerice gazete, roman ve masallardan alınan örnekler literatür tarama yöntemi ile elde edilmiştir.

4. Veri

Literatür tarama yöntemi ile elde ettiğimiz veriler romanların ve filmlerin içerisinde yer alan diyalog kısımlarına, Azerbaycan'da yaptığımız saha araştırması sırasında ana dili konuşurlarının kurduğu cümlelerden alınan notlara, gazete ve dergilerde kullanılan haber söylemlerine dayanmaktadır. Araştırma için seçilen romanlar Azerbaycan edebiyatının kült eserlerindedir. Romanlardan verilen örnekler, roman adının kısaltması ve sayfa numarası ile gösterilmiştir. Mesela *Təhminə və Zaur* romanının 23. sayfasından alınan bir örnek **TZ 23** şeklinde gösterilmiştir. Çalışmada Azeri sinemasının klasik örneklerinden de veriler kullanılmıştır. Günümüz filmlerinden çok eski dönemlere ait filmler seçilmesinin sebebi ise son zamanlarda Azerbaycan filmlerinde diyalektlerin standart dile göre daha ön planda olmasıdır. Seçilen filmlerde dilin özenli ve doğru kullanılıp kullanılmadığına dikkat edilmiştir. Bu çalışmada filmlerdeki diyaloglara yer verilmesinin sebebi, filmlerde konuşurun tonlaması, jestleri, mimikleri ve konuşma bağlamı görülüp yazılı metinlere göre daha detaylı ve net yorumlar yapılabilme imkânı olmasıdır. Filmlerden alınan örnekler film adının ilk harfleri ve örnek cümlenin geçtiği saat, dakika şeklinde gösterilmiştir. Örneğin *Şarikli Çörək* filminden alınan bir örnek, **ŞÇ 10.31** şeklinde gösterilmiştir. Gazete ve dergilerde kullanılan dil, günlük konuşma dilinden farklı olduğu için farklı söylem türlerinden örnekler yer verme çabasıyla onlardan da örnek derlenmiştir. Çalışmada konuşma dilinden verilen örneklerin tamamı Azerice ana dili konuşurlarına onaylatılmıştır.

5. Sınırlılıklar

Bu çalışmada Azerbaycan'ın resmî ve ölçünlü dili olan Azerbaycan dili (Azerice) temel alınmıştır. Bazı bölümlerde Azericenin diyalektlerine yer verilmiş olsa da konumuz standart Azericeyle sınırlıdır. İran'ın kuzeyinde, Rusya'da ya da Gürcistan'da konuşulan Azerice varyantlardan veri toplanmamıştır.

6. Temel Kavramlar

Aşağıda metin içinde sıkça geçen temel kavramlara yer verilmiştir. Bu bölümde terimlerin kısaca tanıtımı yapılacak, teorik ayrıntısına kuramsal çerçeve bölümünde yer verilecektir. Araştırma konumuz gereği evidensiyel kategorisine teorik çerçevede ayrıntılı olarak yer verileceği için temel kavramlar bölümünde bu terime yer verilmemiştir.

6.1. Zaman

Günümüze kadar yapılan araştırmalarda *evrensel (objektif) zaman* ve *gramatik zaman* olmak üzere iki tür zaman kavramı tanımlanmıştır (bk. Axundov 1961: 2, Akşehirli 2010: 21, Benzer 2012: 9-14). Objektif zaman ve gramatik zaman, sırasıyla *mutlak zaman* ve *göreceli zaman* olarak da adlandırılır (Aslan Demir 2012: 14). Aydemir'e göre olayların geçmiş, şimdiki ya da gelecek zamanda belirlenmesi yüklemleştiriciler aracılığıyla yapılmaktadır. Bu işleviyle zaman kavramı, zaman çizgisinin farklı noktalarında işaretlenen olayların belli bakış açıları yardımıyla gözlemlenmesini ifade eden görünüş kavramından ayrılır (Aydemir 2010: 15). Gerçek zaman durmadan akıp gider, bölünemez ve aralıksızdır (Benzer 2012: 10). Gramatik zaman ise bir olayın ya da durumun gerçekleşme zamanı ile gerçekleşen olayın anlatılma zamanı arasındaki ilişkiye dayanır. Dillerde zamanın dil bilgilselleşmesi ve adlandırılması farklılık gösterebilir. Türk dillerinden Türkiye Türkçesi ve Azerice arasında bile bu farklılık görülebilmektedir. Örneğin *geniş zaman* kavramı Türkiye Türkçesi gramerciliğine özgüdür. Özetle gramatik zaman, bir dil konuşurunun zamanı nasıl algıladığı ve bilim insanlarının gramer kategorisi olarak zamanı nasıl konumlandığıyla ilgilidir.

6.2. Görünüş

Görünüş, zaman ve kip gibi fiili ilgilendiren bağımsız bir gramer kategorisidir. Görünüş kategorisi, zamanla ilgisi olan ancak zamanla açıklanamayan gramatik olguların fark edilmesi temeline dayanır (Aslan Demir 2016: 11-12). Görünüş, yüklem tarafından anlatılan eylemin, farklı bakış açılarıyla sunulmasını sağlayan bir gramer kategorisi olup belirli sınırlara sahip bir eylemin farklı safhalarını ortaya koyan bakış açısı işaretleyicileriyle ifade edilir (Aslan Demir 2012: 12). Türk dillerinde görünüşsel ve zamansal niteliklerin tamamıyla iç içe geçmesi, Türk dillerinde gelişmiş bir görünüş kategorisinin olmadığı düşüncesine yol açmış olsa da (değerlendirme için bk. Johanson 2016: 55) Johanson'un *Aspekt im Türkischen* adlı çalışmasında Türkçenin zaman ve görünüş kategorisi sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Johanson'un görünüş teorisine göre Türkçede *intraterminallik*, *postterminallik* ve *terminallik* olmak üzere üç bakış açısı vardır. *Intraterminallik*, olayın başlangıç ve bitiş sınırı arasında gözlemlenmesini ifade eder. *Terminallik*, olayı zaman çizgisinde doğrudan ve bir bütün olarak yansıtan bir görünüş perspektifidir. *Postterminallik*, bir olayı kritik sınırı aşıldıktan sonraki safhada gözleme olanağı verir. Türkçede postterminal bakış açısını *geçmiş zaman ekleri* yansıtmaktadır (Aydemir 2010: 22-23).

6.3. Epistemik Kiplik

Epistemik kiplik önceki literatürde evidensiyellikle aynı kategori içinde, birbirinden bağımsız iki farklı kategori olarak veya evidensiyelliğin epistemik kipliğin bir alt kategorisi olduğu biçiminde değerlendirilmiştir (bk. Palmer 2001: 35; Aikhenvald 2003: 1; Rentzsch 2015: 223). Üzüm, bu karışıklığın nedenini bazı durumlarda evidensiyel işaretleyicilerinin epistemik yorumlamalara izin veriyor olması ile açıklar (Üzüm 2017: 65). Epistemik kiplik, konuşurun sahip olduğu bilginin kesinlik derecesi, doğruluğu veya yanlışlığı hakkındaki tutumuyla ilgilidir. Evidensiyellik ise bilgi kaynağının ne olduğunu, bilginin nasıl elde edildiğini ele alır ve bu yönüyle epistemik kiplikten ayrılır (Doğan 2018: 2). Diğer bir deyişle, bu araştırmanın konusu olan evidensiyel kategorisi bir cümlede bilginin nasıl elde edildiğini yani bilginin kaynağını belirtirken, epistemik kiplik bilginin doğruluğuyla ilgilenir. Türkçede *kesin*, *yüzde yüz*, *şüphesiz*, *büyük ihtimalle*, *belki*, *sanırım*, *galiba* gibi ifadeler bilginin doğruluk derecesini anlatmakta bize yardımcı olur. Azericede ise *yəqin*, *elə bil*, *ehtimal ki*, *sözsüz*, *yüz faiz*, *bəlkə*, *güman*, *guya*, *doğrudan*, *şübhəsiz* gibi sözcükler gramerlerde modal sözler kategorisini oluşturur ve bilginin doğruluk derecesi ve kesinliği konusunda fikir verir (bk. Şireliyev, Sevortyan 1971: 190-192; Hüseyinzade 2007: 265-267; Kazımov 2010: 379-387).

II. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Evidensiyel Nedir?

Evidensiyel, bilim insanları tarafından farklı bakış açılarıyla tanımlanmıştır. Palmer'a göre evidensiyel, önerme kipliğinin bir alt kategorisidir (Palmer 2001: 35). Aksu-Koç da önerme içeriğinin doğruluk değeri veya gerçeklikliğine yönelik tutumların epistemik kipliğin konusu, evidensiyelin ise epistemik kipliğin bir alt kategorisi olduğu görüşünü benimser (Aksu-Koç 2000: 15). Aikhenvald'e göre evidensiyel, bilginin kaynağını işaretleyen bağımsız bir gramer kategorisidir (Aikhenvald 2003: 1). Evidensiyel, konuşurun ifade ettiği bilgi kaynağını ele alan bir kategoridir (Haan 1999: 83). Kerimoğlu, kiplik ve kanıta dayalılık (evidensiyel) arasındaki ilişkinin net olmadığına, evidensiyelin bağımsız ya da alt kategori olduğu tartışmalarının bugün de devam ettiğine dikkat çeker (Kerimoğlu 2011: 138).

Epistemik kiplik ve evidensiyel kategorisi arasındaki ilişki farklı açılardan incelenmiştir. Haan "Evidentiality and Epistemic Modality: Setting Boundaries" adlı makalesinde evidensiyelin konuşurun ifade ettiği bilginin kaynağını ele alırken epistemik kipliğin konuşurun ifade ettiği bilginin güvenilirliğiyle, doğruluğuyla ilişkili olduğunu belirtir (Haan 1999: 83). Haan, makalesinde evidensiyel ve epistemik kiplik arasındaki farklara odaklanıp iki kategori arasındaki sınırları netleştirmeyi amaçlamıştır. Rentzsch ise evidensiyel ve epistemik kiplik arasındaki ortak unsurlara dikkat çekmiştir. Rentzsch, epistemik kiplik ve evidensiyelin işlevsel açıdan birbirine yakın olabileceğini ve *kesinlik*, *doğruluk*, *şüph*e bildiren modal sözlerin epistemik kiplik ve evidensiyel için ortak öğeler olabileceğini savunmuştur. Evidensiyel işaretleyicilerinin bir miktar epistemik işaret taşıdığını, hatta belirli derecede epistemik unsurların da ikincil evidensiyel yorumlamalarına imkân verebileceğini ifade etmiştir. Rentzsch ayrıca, epistemik kiplik ve evidensiyel arasındaki en belirgin farkın pragmatik düzeyde olabileceğini belirtmiştir (Rentzsch 2015: 223-224-284). Yazar, çalışmasında epistemik kiplik ve evidensiyelin bir arada kullanılabileceğine vurgu yaparak şu örneği vermiştir:

Şimdiye gelmiş olması lazımmış.

Bu örnekte *olması lazım* epistemik kipliği işaretlerken, hemen sonrasında yer alan *-miş* evidensiyeli işaretlemektedir (Rentzsch 2015: 27). Bu çalışmada epistemik kiplik ve evidensiyel arasındaki pragmatik ilişki ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Bir dilin konuşurları kurdukları cümledeki bilgiyi doğrudan ya da dolaylı yolla elde edebilir. Bilginin doğrudan ya da dolaylı olarak ifade edilmesi, eğer bilgi dolaylı ise bunun aktarma, mantıksal çıkarım, algısal çıkarım yöntemlerinden hangisi aracılığıyla elde edildiği evidensiyel

kategorisinin araştırma konusudur. Bir cümlede bilgi, konuşurun zihninde hali hazırda varsa bu bilgi doğrudan bilgidir; eğer cümlede bilgi başka kişiden aktarma yoluyla, gözlemlenen ya da yaşanan olayın sonuçlarından çıkarım yapma yoluyla ya da duyularımızla algılama yoluyla elde ediliyorsa bu bilgi dolaylı bilgidir (Johanson 2000: 2-3). Johanson, “Evidentiality in Turkic” adlı makalesinde bilgi kaynaklarını *aktarma* (hearsay), *çıkarım* (inference) ve algılama (*perception*) olarak gruplandırır (Johanson 2003: 274). Johanson evidensiyel kategorisini Türk dilleri bağlamında incelemiştir. İlk çalışmalarında *evidentiality* (evidensiyel) terimini tercih eden Johanson, daha sonra yaptığı çalışmalarda *indirectivity* (dolaylılık) terimini tercih etmiştir. Evidensiyel bilgi kaynağına işaret ederken dolaylılık bilginin dolaylı yoldan elde edildiğini ifade eder (Bacanlı 2008: 2; Johanson 2000: 61). Johanson bazı çalışmalarında evidensiyel terimini kullandığı halde Türk dillerindeki evidensiyel kategorisini tanımlamada dolaylılık teriminin daha açıklayıcı olduğunu düşünüp çoğunlukla bu terimi tercih etmiştir (krş. Johanson 2000: 61).

Her dil, bilgi kaynağına referans gösterme yollarına sahiptir. Fakat her dilin gramerinde evidensiyel kategorisi bulunmaz (Aikhenvald 2004: 10). Evidensiyel sistemleri, kodlanmış bilgi kaynaklarının sayısı ve bu bilgi kaynaklarının işaretlenme biçimlerine göre çeşitlilik gösterir (Aikhenvald 2004: 23). Aikhenvald, dünya dillerindeki evidensiyel sistemlerini dilbilimsel açıdan ayrıntılı bir biçimde ele aldığı *Evidentiality* adlı kitabında *iki üyeli* (two choices), *üç üyeli* (three choices), *dört üyeli* (four choices), *beş veya daha fazla üyeli* (evidentiality systems with five or more choices) evidensiyel sistemlerinden bahseder (Aikhenvald 2004: 25-60). Sınıflandırmaya göre Türk dilleri iki üyeli evidensiyel sistemine dâhil edildiği için bu bölümde özellikle iki üyeli evidensiyel sistemleri üzerinde durulacaktır. Aikhenvald’in evidensiyel sistemini genel hatlarıyla gösterebilmek için “Evidensiyel Sisteminin Semantik Parametreleri” adlı tabloya yer verilecektir (bkz. Tablo 1).

Aikhenvald’in sınıflandırmasına göre iki üyeli evidensiyel sistemleri kendi içerisinde gruplara ayrılır:

A1. Birinci el bilgi ve birinci el olmayan bilgi

Birinci el bilgi terimi genellikle bilginin görme (ya da duyma ve diğer duyular) aracılığıyla elde edildiğini ifade eder. Birinci el bilgi dışında kalan her şey *birinci el olmayan bilgi türünün* içinde yer alır (Aikhenvald 2004: 26).

A2. Birinci el olmayan bilgiye karşı diğer bilgi türleri

Birinci el olmayan bilgi her tür çıkarımı, görme ve duyma dışındaki duyularla elde edilen bilgi türlerini kapsamaktadır. Abhazca ve Türk dilleri A2 grubuna dâhildir. Aikhenvald'e göre Türkçe ve diğer Türk dillerindeki birinci el olmayan bilgi, semantik olarak Abhazcadan daha geniş sınırlara sahiptir (Aikhenvald 2003:4, Aikhenvald 2004: 29).

A3. Aktarma yoluyla elde edilen ya da başkasından duyulan bilgiye karşı diğer bilgi türleri

Başkasının anlatımı aracılığıyla elde edilen bilgileri kapsayan bu grup, dünya dillerinin tümünde yaygın olarak görülür. *Aktarma* (reported) terimine alternatif olarak *ikinci el bilgi* (secondhand), *alıntılama* (quotative) ve *söylenti* (hearsay) terimleri de kullanılmaktadır (Aikhenvald 2004: 31). Bu bilgi türünde konuşurun ifade ettiği bilgi, bir başkasının anlatımına dayanmaktadır.

A4. Algısal kanıt ve aktarma yoluyla elde edilen (veya başkasından duyulan) bilgi

Görme, dokunma gibi duyular yoluyla elde edilen bilgiler ve aktarmaya dayalı bilgiler bu grup içerisinde yer almaktadır (Aikhenvald 2004: 34).

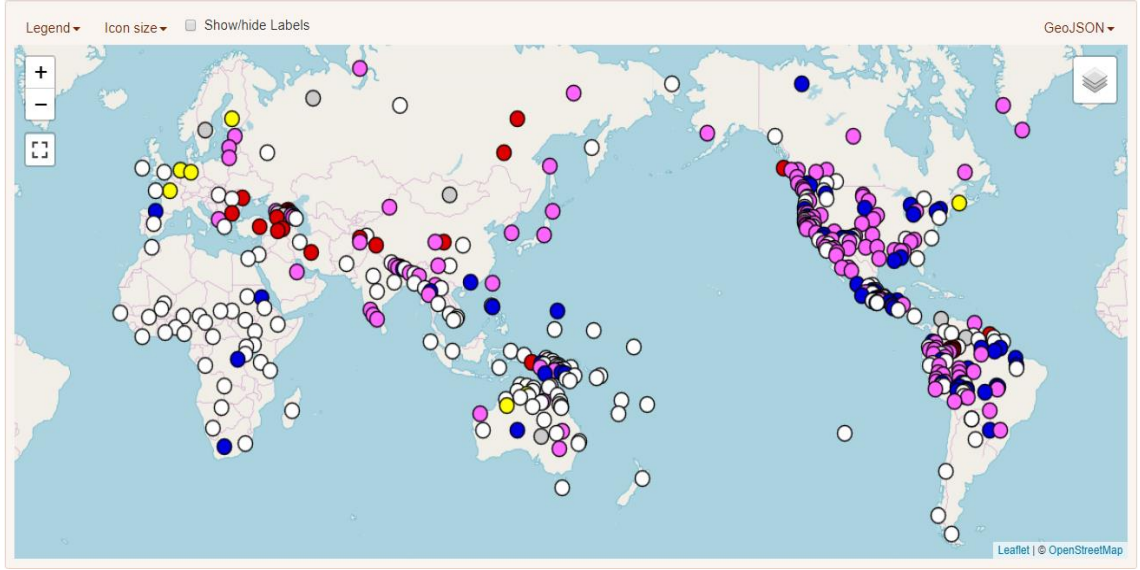
A5. İşitsel (duyularak elde edilmiş) bilgiye karşı diğer bilgi türleri

İşitmeye dayalı bilgi türü iki üyeli sistemi oluşturan son gruptur. İşitsel bilgi türü, bir cümleyi *duymak* (hear) fiilinin leksik anlamıyla yeniden ifade etme olanağı sağlar (Aikhenvald 2004: 37).

		I. Şahitliğe Dayalı (Visual)	II. Algıya Dayalı (Sensory)	III. Çıkarıma Dayalı (Inference)	IV. Varsayıma Dayalı (Assumption)	V. Söylentiye Dayalı (Hearsay)	VI. Alıntıya Dayalı (Quotative)
2 üyesi	A1	doğrudan bilgi (firsthand)		dolaylı bilgi (non-firsthand)			
	A2	doğrudan bilgi	dolaylı bilgi				
	A3	doğrudan bilgi		dolaylı bilgi		farklı sistem veya terim yok	
	A4	terim yok	görmeye dayalı olmayan	terim yok		aktarmaya dayalı (reported)	
3 üyesi	B1	doğrudan bilgi		çıkarıma dayalı (inferred)		aktarmaya dayalı	
	B2	görmeye dayalı (visual)	görmeye dayalı olmayan (non- visual)	çıkarıma dayalı		terim yok	
	B3	görmeye dayalı	görmeye dayalı olmayan	çıkarıma dayalı			
	B4	terim yok	görmeye dayalı olmayan	çıkarıma dayalı		aktarmaya dayalı	
4 üyesi	C1	görmeye dayalı	görmeye dayalı olmayan	çıkarıma dayalı		aktarmaya dayalı	
	C2	doğrudan bilgi		çıkarıma dayalı	varsayıma dayalı	aktarmaya dayalı	
	C3	doğrudan bilgi		çıkarıma dayalı		aktarmaya dayalı	alıntılanmaya dayalı
5 üyesi	D1	görmeye dayalı	görmeye dayalı olmayan	çıkarıma dayalı	varsayıma dayalı (assumed)	aktarmaya dayalı	

Tablo 1. Evidensiyel Sistemin Semantik Parametreleri (Aikhenvald 2004:65)

2.2. Dünya Dillerinde Evidensiyel

Values

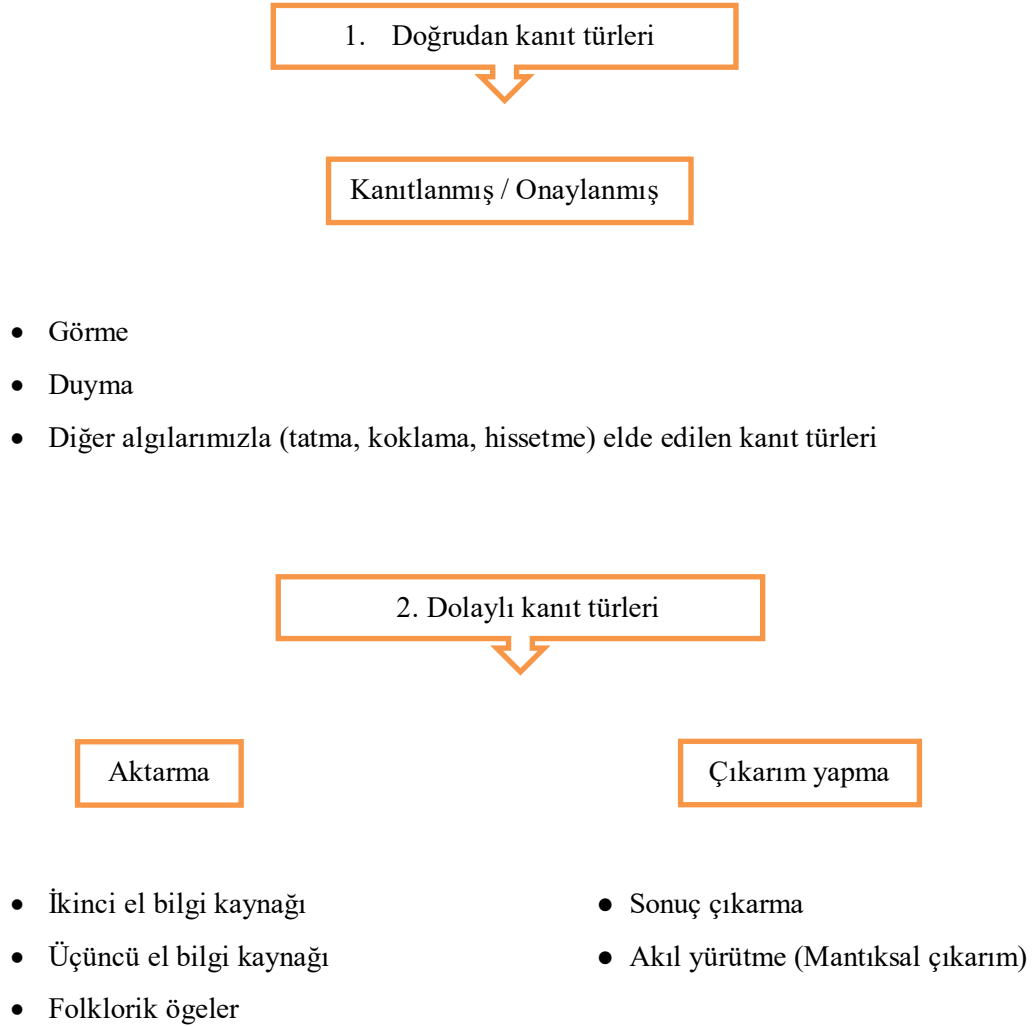
○	No grammatical evidentials	181
●	Verbal affix or clitic	131
●	Part of the tense system	24
●	Separate particle	65
●	Modal morpheme	7
●	Mixed	10

Tablo 2

Kaynak <https://wals.info/feature/78A#2/35.4/164.5>

Dünya dillerinde evidensiyel kategorisi farklı düzeylerde işaretlenmektedir. Bu nedenle dünya dillerinin evidensiyel sistemi birbirinden farklıdır. Yukarıdaki tabloda dünya dillerinde evidensiyelin işaretlenme yöntemleri yer almaktadır. *Tablo 2*'ye göre, beyazla gösterilen alanların temsil ettiği 181 dilde herhangi bir gramatikal evidensiyel işaretleyicisi tespit edilmemiştir. Açık mor (lila) ile gösterilen alanlardaki 131 dilde evidensiyelin fiile gelen eklerle ve klitiklerle işaretlendiği görülmüştür. Kırmızıyla gösterilen alanların temsil ettiği 24 dilde evidensiyel, zaman sisteminin bir parçası olarak yer almaktadır. Sarı rengin temsil ettiği alanlardaki 7 dilde kiplik morfeplerinin aynı zamanda evidensiyeli işaretlemek için de kullanıldığı görülmektedir. Griyle gösterilen alanların temsil ettiği 10 dilde ise karmaşık bir evidensiyel işaretleme sistemi bulunmaktadır.

Willet'in 1988'de yaptığı kanıt türleri sınıflandırması ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 3 (Willet 1988: 53)

Willet (1988)'in taksonomisine göre kanıt türleri doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrılır. Doğrudan kanıt türleri, konuşurun hiçbir aracı olmadan görme, işitme, koklama, tatma, hissetme gibi algısal yollarla bilgi kaynağına ulaşmasını ifade eder. Dolaylı kanıt türleri, konuşurun bilgi kaynağına aktarma veya çıkarım yoluyla ulaşmasını sağlar. Konuşur ifade ettiği olay ya da duruma şahit olmamış, bu olay ya da duruma şahit olan birinden öğrenmişse bu durumda konuşur, *ikinci el bilgi kaynağına* başvurmuştur. Konuşurun ifade ettiği olay ya da duruma ne kendisi ne de bu bilgiyi edindiği kişi şahit olmuşsa bu durumda konuşur, *üçüncü el bilgi kaynağına* başvurmuştur. Kanıt türlerindeki bilgi kaynağının aktarma yoluyla ifade edilmesinde üçüncü yol konuşurun folklorik öğelerden yararlanması durumudur. Masal, efsane gibi anlatı türlerinde kanıt türü *folklorik öğelerdir*.

Dünya dillerinde bilgi kaynağı görme, görme dışındai tatma, koklama gibi algısal yollar, bitmiş bir olayın sonuçlarından veya kanıtlarından çıkarım yapma, varsayımda bulunma, başkasından duyma, belli bir kaynaktan alıntı yapma gibi semantik parametrelere sahiptir (Aikhenvald 2004: 63-64). Bilginin kaynağı doğrudan ve dolaylı bilgi olarak ikiye ayrılmıştır ve dolaylı bilgi *algılama* (perception), *çıkarm* (inference) yol ya da *aktarma* (hearsay) yoluyla elde edilebilir (bk. Johanson 2003: 274, Aikhenvald 2003: 1). Evidensiyel, dolaylılık kavramını kapsayan bir kategoridir. Dolaylılık, bir cümlede bilginin mantıksal çıkarım, algısal çıkarım veya aktarma yoluyla ifade edilmesidir (Johanson 2003: 274). Evidensiyel, sadece dolaylı bilgi kaynaklarını değil doğrudan elde edilen bilgi kaynaklarını da içine alır.

Dolaylı kanıt türü olarak çıkarım, iki şekilde gerçekleşebilir. Konuşur, ifade ettiği olay ya da duruma şahit olmamış ancak olay ya da durumun sonuçlarını algılayarak bilgiye ulaşmışsa bilgiyi *algısal sonuç çıkarma* yöntemiyle elde etmiştir. Konuşur, ifade ettiği olay ya da duruma ilişkin bilgiyi sebep-sonuç ilişkisi kurarak yani akıl yürütme yöntemlerini kullanarak da elde edebilir. Bu durumda konuşurun bilgi kaynağı dolaylıdır ve konuşur, *mantıksal çıkarım* yoluyla bilgiye ulaşmıştır (Johanson 2003: 274).

Aikhenvald'in sınıflandırmasına göre Türk dillerinin evidensiyel sistem bakımından iki seçenekli gruba dâhil edildiği yukarıda belirtilmişti (Aikhenvald 2004: 25-26). Türkçede birinci el olmayan bilgi kaynakları $-mXş$ eki ve $-(y)mXş$ ek fiiliyle ifade edilir. Azericede ise $-mXş$, $-Xb(dXr)$ ekleri ve $-(y)mXş$ ek fiili bu görevde kullanılır. Türkçe *Öğretmen sınıfa girmiş*, Azerice *Müəllim sinifə girib* cümlelerinde $-miş$ ve $-ib$ ekleri bilgi kaynağının birinci el olmadığını, diğer bir deyişle dolaylı olduğunu bildirir. İfade edilen dolaylı bilginin algısal, çıkarımsal veya aktarma yollarından hangisi aracılığıyla elde edildiği bağlam yardımıyla anlaşılabilir. Kanıtsal bilgi kaynakları için bazı dillerde farklı dil bilgisel işaretleyicileriyle ayrıntılı olarak gösterilse de Türk dillerinde genellikle bütün bu bilgi türlerinin tek bir dil bilgisel işaretleyici tarafından kodlanabildiği gözlemlenir (Bacanlı 2008: 2). Ancak bazı Türk dilleri daha karmaşık evidensiyel sistemlere de sahiptir. Türk dillerinden Azericede evidensiyel $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ ekleri ve $-(y)mXş$ ek fiili ile işaretlenir. Azerice bir cümlede $-mXş$ veya $-Xb(dXr)$ ekinin olması bilginin çıkarım yoluyla ya da başkasından duyularak elde edilmesi hakkında bilgi vermez. Bilginin hangi yolla elde edildiği cümlenin bağlamından hareketle anlaşılır. Örneğin *Mətanət xala bizim evə gəlib* [Metanet teyze bizim eve gelmiş] cümlesinde $-ib$ eki bilginin dolaylı bir kaynaktan elde edildiğini ifade etse de bilginin tam olarak hangi yolla sağlandığı ancak cümle bağlamından hareketle tespit edilebilir.

Türkçede zaman ekleri olarak bilinen morfemlerin zaman, görünüş ve kip olmak üzere üç temel işlevi vardır (Aydemir 2010: 9). Evidensiyel kategorisi zaman, kip ve görünüş kategorilerinin alt kategorisi değil, bu kategorilerle ilişkili bir diğer kategoridir. Örneğin epistemik kiplik cümlede bilginin doğruluğuna, evidensiyel ise bilginin kaynağına işaret eder. Epistemik kiplik ve evidensiyel ilişkisi hakkında ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır (bk. Haan 1997: 6).

Evidensiyel kategorisi Türk dillerinde morfolojik yolla gösterilirken, Slav dillerinde leksik-sentaktik yolla gösterilir. Rus literatüründe kanıtsallık, *эвиденциальность* (*evidentsial'nost'*) olarak adlandırılmaktadır (Paducheva 2013, Popoviç 2014). Rusçada bilginin kaynağı leksik-sentaktik yolla belirlenir (Kozintseva 1994: 96). Rusçada *якобы* (iddia edilenlere göre, güya), *кажется* (gibi görünmek, göre) , *вероятно* (muhtemelen), *будто* (güya, sözde) gibi modal sözler bilgi kaynağına ve epistemik tutuma işaret eder (Popoviç 2014: 229). Rusça ve Azericede bulunan modal sözler epistemik kiplik ve evidensiyel okumalarına olanak sağlar.

Sadighi ve Mobashshernia, evidensiyelin İngilizce gibi bazı dillerde leksikal yolla, Türkçe ve Azericede gramatikal yolla işaretlenirken Farsçada hem leksikal hem gramatikal yolla işaretlenebileceğini, Farsçadaki sentaktik evidensiyel dışında *momken ast* (belki) gibi modal sözlerin, *ehtemalan* (muhtemelen) gibi zarfların leksikal bir evidensiyel sisteminin de varlığını kanıtladığını ifade etmiştir (Sadighi & Mobashshernia 2012: 1). Evidensiyelin hem leksikal hem gramatikal yolla gösterilmesi Farsçaya özgü bir durum değildir. Azericede evidensiyel sistemi sadece gramatikal yolla değil, modal sözler yardımıyla yani leksikal yolla da işaretlenebilmektedir. Evidensiyelin leksikal yolla işaretlenmesi, evidensiyel ve epistemik kiplik okumalarının birbirine yakın anlamlarla ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Geleneksel gramer kitaplarında geçmiş zaman kategorisi çatısı altında Türkçede *görülen geçmiş zaman* ve *öğrenilen geçmiş zaman*, Azericede ise *şühudi* (*şahit olunan*) *geçmiş zaman* ve *nakli geçmiş zaman* terimleriyle bilgi kaynağının dolaylı ya da dolaysız yolla elde edildiği belirtilmeye çalışılsa da bu adlandırmalar işlevlerin açıklanması konusunda yetersiz kalmaktadır (bk. Ergin 1998: 298-300, Karaağaç 2012: 364-366, Hüseyinzadə 2007: 149, Xəlilov 2016: 221-223). Geçmiş zaman kategorisi içinde yer alan ekler evidensiyel kategorisi açısından anlamlıdır ve dolaylı bilgiler yalnız başkasından duyularak elde edilmemektedir. Ancak adlandırmalar tek işlev üzerinde yoğunlaşmaktadır. Türkiye Türkçesinde *Ben bu sabah eve geldim* şeklindeki bir cümlede bilgi doğrudan elde edilmiştir. *Üç saat uyumuşum* cümlesinde ise konuşur olayı kendisi yaşamasına rağmen sonradan algıladığı için bilgi dolaylıdır. Azericede *Sən dünən gəldin* ifadesi konuşurun bu eyleme şahit olduğu, bilginin doğrudan elde edildiği bilgisini verir. *Onlar evlərinə çatıb* ifadesinde ise bilgi dolaylı yoldan elde edilmiştir. Elde edilen dolaylı bilginin hangi yolla elde edildiği bağlamdan yola çıkılarak tespit edilir.

Johanson Azericedeki $-mX\text{ş}$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin yalnızca *postterminal* (perfect) okumalara izin verdiğini, bu eğilimin yüksek ihtimalle Farsçada bitmişlik (perfect) bildiren *karde(-ast)* yapısının etkisiyle oluşmuş olabileceğini ifade etmiştir (Johanson 2000: 74; Johanson 2003: 288). Bu çalışmada ise ayrıntıları inceleme bölümünde gösterileceği üzere, Azericedeki $-mX\text{ş}$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin geçmiş zaman, postterminallik gibi işlevlerin yanı sıra bilginin kaynağı hakkında da bilgi verdiği yönünde bir fikir oluşmuştur. “*Üç nəfər Şəki'yə çatıb.*” [Üç kişi Şeki'ye ulaşmış.] cümlesinde *-ib* eki olayın geçmiş zamanda gerçekleştiği, kritik sınırın aşılmış olduğu (postterminallik) ve Şeki'ye ulaşma bilgisinin doğrudan değil, dolaylı bir kaynaktan elde edildiğini gösterir. Azericede $-mX\text{ş}$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin işlevleri kişi kategorisine göre farklılık göstermektedir. Azericede bitmişlik (*perfect*) işlevi “ $-mX\text{ş}$ + 1. teklik ve 1. çokluk kişi”lerde sıkça görülse de $-mX\text{ş}$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin bütün kişi çekimlerinin Farsça etkisiyle bitmişlik bildirdiğini söylemek doğru olmaz. $-mX\text{ş}$ ekinin işlevi, sadece 1. teklik kişi çekimden yola çıkılarak (gəlmişəm, sevmişəm gibi) belirlenemez. Bu konu Türkçe-Farsça dil ilişkilerinin ele alındığı bölümde derinlemesine tartışılacağı için bu bölümde ana hatlarıyla verilmiştir.

2.3. Evidensiyel İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları

Türk dillerinde evidensiyel işaretleyicilerinin işlevleri ve pragmatik anlamları hakkında çeşitli çalışmalar vardır (Bacanlı 2005, Aksu-Koç 2000, Şener 2011, Aslan Demir: 2014, Greed 2009, Doğan 2018). Mevcut çalışmalar evidensiyel işaretleyicilerinin pragmatik anlamlarını belirlememizi ve yorumlamamızı sağlayan etkenlerin anlaşılması açısından önemlidir.

Johanson Türk dillerinde evidensiyel kategorisini incelerken evidensiyel yorumlamalarında *şahitlik*, *kontrol*, *gerçeklik*, *uzaklık*, *hiciv*, *uyarı*, *utanma*, *sürpriz çağrışımı* gibi anlam genişlemelerinden bahsetmiştir (Johanson 2003: 282-284). *Sürpriz çağrışımı* (mirative connations), insan zihninin bilgiyi keşfetmesi, aniden farkında olması, beklenmedik bir şekilde öğrenmesi gibi yeni ve beklenmedik bilginin yorumlanmasıyla ilgilidir (Johanson 2003:284).

Tatarca üzerine yapılan çalışmada evidensiyelin bir gramer kategorisi olmasının yanı sıra ikincil bir işlev olarak *güvenilirlik*, *olasılık* gibi pragmatik anlamları da işaretleyebildiği kaydedilmiştir (Greed 2009: 8).

Aksu Koç, evidensiyel işaretleyicilerinin pragmatik anlamlarını konuşurun zihinsel olarak beklenmedik bir bilgi karşısında verdiği tepki sonucu ortaya çıkan anlamlar olarak değerlendirmiştir. Türkçede $-mX\text{ş}$ ekinin temel olarak hazırbulunuşluluğu olmayan zihin için yeni bilgi anlamına geldiğini belirtmiştir (Aksu Koç 2000: 17). Pragmatik anlamların ortaya

çıkmasında konuşurun bilinç durumu, bilgiye zihinsel olarak hazır olmama gibi etkenler önemli rol oynamaktadır. Konuşur daha önce hiç bilmediği bir bilgi karşısında şaşırma, şüphe, keşfetme, birden fark etme gibi pragmatik anlamlardan birine başvurarak kendini ifade edebilir.

Bacanlı'nın araştırmalarına göre Türkçedeki evidensiyel işaretleyicilerinin *hiciv*, *şüphe çağrışımı*, *iltifat çağrışımı*, *lakayutluk çağrışımı*, *varsayım çağrışımı*, *serzeniş çağrışımı*, *meydan okuma çağrışımı*, *doğru yolu öğretme çağrışımı* ve *şaka anlamı* gibi pragmatik anlamları vardır (Bacanlı 2006: 35-47).

Türkmence *eken* ek fiilinin bir evidensiyel işaretleyicisi olarak *var olan bir durum ya da olayı sonradan fark etme*, *şaşırma*, *beklenen dışında bir şey algılama/ beklenmezlik*, *hayranlık*, *hayıflanma*, *acıma*, *kızma*, *öfkelenme*, *yakınma*, *keşfetme*, *birden fark etme* gibi pragmatik anlamları mevcuttur (Aslan Demir 2014: 21). Pragmatik anlamların elde edilmesinde bağlam, cümledeki sözlüksel birimler ve ünlemler çok etkilidir (Aslan Demir 2014: 23). Bu pragmatik anlamlar bazı durumlarda birbirinden kesin çizgilerle ayrılamaz. *Keşke evden daha erken çıksaymış!* gibi bir örnekte kızma, üzülmeye, pişmanlık, yakınma ya da öfkelenme gibi pragmatik anlamları kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Konuşurun mimikleri, tonlaması, bağlam gibi etkenler evidensiyel işaretleyicilerinin hangi pragmatik anlamı taşıdığı hakkında fikir verir.

Demir, evidensiyel işaretleyicilerinin taşıdığı şaşırma, hayranlık, yakınma, acıma gibi pragmatik anlamların bu eklerin birincil işlevi olmadığını, bu pragmatik anlamların dil içi- dil dışı bağlam, konu, konuşur, vurgu ve yorumlama sonucu ortaya çıktığını ifade etmiştir (Demir 2012: 103).

Azerice evidensiyel işaretleyicilerinin pragmatik anlamları 3. bölümde ayrıntılı olarak ele alınacak, aşağıda ise konuya dikkat çekmek üzere birkaç örnek verilip örneklerin yorumlanmasıyla yetinilecektir. Örnekler:

(1) *Yəqin Firəngiz otağın pəncərəsini örtüb. TZ 6*

[Sanırım Firengiz odanın penceresini kapatmış.]

Bu cümlede evidensiyel işaretleyicisi *-üb* eki tahmin pragmatik anlamı taşımaktadır. *Yəqin* sözü de bu çağrışımı destekleyen bir unsurdur.

(2) *Eşitməyibsən, aşıq deyib: nə gözlərim səni görsün, nə könlüm qubar eyləsin. TZ 22*

[Duymadın mı, âşık ne demiş: ne gözlerim seni görsün, ne gönlüm kederlensin.]

Eşitməyibsən sözü bu cümle bağlamında şaşırma ve serzeniş anlamı taşır. *Deyib* sözündeki *-ib* eki, bilginin ikinci veya üçüncü kişilerden aktarma yoluyla elde edildiğini gösterir.

(3) *Guya başı ağrıyib, ona görə imtihana gəlməyib.* KD

[Güya başı ağrımış, o yüzden sınava gelmemiş.]

Konuşur, edindiği bilginin doğruluğuna inanmamaktadır. Cümledeki evidensiyel işaretleyicisi *-ib* cümleye alaycı, şüpheli bir anlam katmıştır. “Guya” sözü de alay çağrışımını kuvvetlendirmiştir.

(4) *Nə gözəl olmuşsan, göy rəng sənə çox yaraşib.* KD

[Ne güzel olmuşsun, mavi renk sana çok yakışmış.]

Bu cümlede hem *-muş* hem de *-ib* evidensiyel işaretleyicileri algısal yolla elde edilmiş bilgiyi işaretlemekte ve iltifat çağrışımı yapmaktadır.

2.4. Türk Dillerinde Evidensiyel

Türkçeyi konu alan çalışmalarda evidensiyel kategorisi *kanıtsallık, tanıtsallık, dolaylılık, delile dayalılık, evidensiyel* vb. terimlerle ifade edilmiştir (Menz, 2000; Aksu-Koç 200; Bulut 2000; Bacanlı 2008; Kılıç 2005; Demir 2012; Gül 2017). Dünya literatüründe *evidensiyel* (category of evidentiality) olarak karşımıza çıkan kategori, Türk dillerinde daha çok dolaylı bilgi noktasında araştırılmıştır. Bunun sebebi, Türk dillerinde evidensiyel kategorisini işaretleyicilerin, özellikle dolaylılık noktasında daha karmaşık olmasıyla ilişkiendirilebilir (bk. Johanson 2000: 61, Johanson 2003: 274, Bacanlı 2008: 2).

Evidensiyel kategorisi Türkçe, Tatarca, Gagavuzca, Türkmence, Kırgızca gibi Türk dilleri açısından araştırılmıştır (Johanson 2000, Bacanlı 2008, Demir 2012; Greed 2009; Menz 2000; Aslan Demir 2013; Kılıç 2005). Johanson “Evidentiality in Turkic” adlı makalesinde Türk dillerindeki evidensiyel sistemleri *üç üyeli sistem (three term systems)*, *üç üyeli/iki üyeli bölünmüş sistemler (split three term/two term systems)* ve *iki üyeli sistem (two term systems)* biçiminde sınıflandırır. Üç üyeli evidensiyel sisteme sahip Türk dilleri içerisinde Uyurca, Özbekçe, Kazakça, Türkmence yer almaktadır. Üç üyeli sistemi dolaylı (öğrenilen) geçmiş zaman eki *-IBDIR*, postterminallik bildiren *-GAN* ve doğrudan (görülen) geçmiş zaman eki *-DI* oluşturur. Fiil cümleleriyle birlikte kullanılan bu ekler dışında isim cümlelerinde *ERMİŞ* ve *ERKEN* dolaylı bilgi kaynağını işaretleme işlevine sahiptir (Johanson 2003: 279).

Türkçe ve Yakutça iki üyeli sisteme sahip Türk dilleridir (Johanson 2003:281). Türkçede doğrudan bilgiyi *-DX* (görülen geçmiş zaman eki), dolaylı bilgiyi ise *-mXş* (öğrenilen geçmiş

zaman eki) işaretler. Ek fiil $-(y)mXş$ Batı Oğuz dillerinden Azerice ve Türkçede dolaylılık işaretleyicisi olarak kullanılır. Ek fiil $-(y)mXş$, Eski Türkçe (East Old Turkic) ermiş'ten gelişmiştir (Johanson 2000: 80).

Batı (Oğuz) grubu Türk dillerinden Türkçe, Türkmençe, Gagavuzca, Salarca ve Horasan Türkçesi, Azerice ile aynı grupta yer aldığı için bu dilleri ele alan araştırmalara ayrıca değinmek gerekir.

Johanson genel olarak Türk dillerinde dolaylılık veya evidensiyel işaretleyicilerini, bu işaretleyicilerin işlevlerini hem tarihi hem modern Türk dillerinde karşılaştırmalı olarak anlatmıştır. Dolaylılığın kodlanması Türk dillerinde her bir dil için şekil birliğinde çeşitlilik gösterse de şaşırtıcı bir şekilde benzerdir (Johanson 2000: 62). Diğer dillerde bitmişlik (perfect) yapıları ile açıklanan dolaylılık, Türk dillerinde bir görünüş değeri olan postterminallikle açıklanır (Johanson 2000: 64).

Türkçe üzerine yaptığı “Turkish MIŞ- and İMIŞ- items” adlı makalesinde Csató, bitimsiz $-mXş$ ekinin dolaylılığı işaretlemediğine dikkat çekilmiştir (Csató 2000: 34). Yani partisip işlevindeki $-mXş$ dolaylılık okumalarına izin vermez. *Kızarmış et sağlıklıdır* örneğinde $-miş$ bitimsiz bir ek olarak dolaylılık bildirmemektedir.

Johanson'a göre dolaylı bilgi kaynakları algılama, çıkarım yapma ve aktarma yoluyla ifade edilir. Algılamaya dayalı bilgi kaynağı olayların doğrudan algılanması ya da olayların sonuçlarından, izlerinden hareketle bilgi edinilmesini ifade eder. Aktarma yoluyla elde edilen bilgi, konuşurun diğer insanlardan öğrendiği bilgileri, dolaylı anlatımları kapsar. Olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurarak bir sonuca varma, olay hakkında mantık yürütme gibi yöntemler çıkarımsal bilgiye ulaşmak için kullanılır. (Johanson 2003: 274-275). Gerçekleşmiş bir olay hakkında sonradan mantıksal çıkarım yapılarak ya da sonradan fark ederek edinilen bilgi çıkarıma dayalı bilgi kaynağına işaret eder.

Demir, Türkçenin özellikle Kıbrıs, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu ağızlarında evidensiyel kategorisini incelemiştir. “Türkçede Evidensiyel” başlıklı makalesinde $-mXş$ ekini şu şekilde yorumlamıştır:

Doğu Anadolu'daki -miş'in evidensiyel değil, geçmiş zaman eki olarak standart Türkçedeki -miş'a değil, -DI'ya benzer bir işlevde kullanıldığı; evidensiyel anlamlar taşımadığı görülür. Doğu Anadolu ağızları, -mXş'in evidensiyel olmayan kullanımıyla, başka pek çok özellikte olduğu gibi, İstanbul ağzına dayanan Türkiye Türkçesine değil de aynı kullanımın görüldüğü Azerbaycan Türkçesine yaklaşır (Demir 2012: 105).

Bu tespit, Azericede özellikle teklik 1. kişileri ilgilendirir. Azericede fiile gelen $-mXş$ ekinin işlevleri söylem türüne ve kişi kategorisine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Demir'in araştırmasında kullandığı Doğu Anadolu ağzı örneklerinde özellikle 1. teklik ve çokluk kişiler yer almaktadır. Azericenin evidensiyel anlamlar bakımından fakir olduğunu söyleyebilmek için $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ eklerini bütün kişi ekleriyle birlikte incelemek daha doğru sonuçlar elde etmemizi sağlayacaktır. Ayrıca Azericede 1. teklik ve çokluk kişiler $-dX$ ekiyle çekimlendiğinde net ve kesin bir geçmiş zaman ve bilginin doğrudan elde edildiğini ifade ederken, $-mXş$ ekiyle çekimlenen 1. teklik ve çokluk kişiler postterminalliği diğer bir deyişle bitmişlik (perfect) yapısını ve 1. teklik kişi olmasına rağmen konuşurun bilinç dışı, sonradan algısal veya mantıksal çıkarım yaparak farkına vardığı bilgileri işaretler. (Birinci kişi paradoksuyla ilgili bk. Aslan Demir 2013: 411, Aksu-Koç 2000: 17). Azericedeki $-mXş$ eki 1. teklik ve çokluk kişilerde çekimlenirse postterminallik işlevi ön plandadır. *Mən avtobusu görmüşəm* ile *Mən avtobusu gördüm* cümleleri postterminallik ve kesin bir geçmiş zaman ifade etmeleri bakımından farklıdır. Birinci örnekte İngilizce ve Farsçada bitmişlik (perfect) olarak tanımlanan yapı, postterminallik yani kritik sınırın aşılması durumu vardır. İkinci örnekte kesin bir geçmiş zaman ifadesi vardır. Teklik 1. kişinin dolaylı bilgiyi işaretleyen eklerle kullanımı, konuşurun bilinçsiz olarak gerçekleştirdiği, bilgiyi sonradan çıkarım yaparak edindiğini gösterir. Azericede 1.teklik kişinin bizzat kendisi deneyimlediği halde sonradan çıkarım yaparak elde ettiği bilgiler için de $-mXş$ eki kullanılır: *Yuxumda Xəzər'i görmüşəm* [Rüyamda Hazar'ı görmüşüm] cümlesindeki $-müş$ iddia edilenin aksine Türkçedeki $-DX$ 'ya değil $-mXş$ 'a karşılık gelmektedir. Birinci kişi olayı kendisi yaşamasına rağmen, olay yaşandığı sırada bilinçli olmadığından bilgiyi sonradan fark ederek ya da çıkarım yaparak yani dolaylı bir yoldan edinmiştir. Bu yüzden cümlenin Türkçe karşılığı [Rüyamda Hazar'ı gördüm] değil [Rüyamda Hazar'ı görmüşüm] şeklinde olmalıdır. Azericede birinci kişi ile çekimlenen $-mXş$ eki postterminallik ve bunun yanında evidensiyel işaretleyicisidir. Çalışmanın örnek metinler kısmında Azericedeki $-mXş$, $-Xb(dXr)$ eklerinin ve $-(y)mXş$ ek fiilinin tüm kişi çekimleri dikkate alınarak ve birkaç söylem tipinde işlevleri belirlenip açıklanacaktır.

“Türkmencede Kanıtsallık/ Evidensiyellik” adlı makalede Türkmencede evidensiyel işaretleyicilerinin $-An$ ($-GAN$) ve $-İpdİr$ ($< -ip turur$) çekim ekleri ve $-mİş$ ($-ermiş$) ve $eken$ ($<erken$) ek fiillerinden oluştuğu belirtilmiştir. Böylece evidensiyelin Türkmencede iki geçmiş zaman ve iki ek fiil ile işaretlendiği söylenilebilir. Türkmence $-İpdİr$ eki nakle dayalı, çıkarıma dayalı ve algısal olmak üzere üç kanıt türünü de işaretler. Bu yönüyle Türkiye Türkçesindeki $-mİş$ 'a benzer. $-İpdİr$ eki şaşırma, sürpriz, aniden fark etme, aniden hatırlama, beklenmedik yeni bilgi gibi pragmatik anlamlara sahiptir. $-An$ ekinin $-İpdİr$ 'a göre kullanım alanı ve sıklığı daha azdır. $-An$ ekinin algısal kanıt türünü işaretlediği pek çok örnek mevcuttur. $-mİş$ ek fiili

söylenti ve ikinci ve üçüncü el bilgileri karşılar. *Eken* ise daha çok çıkarıma dayalı bilgileri işaretlemektedir (Aslan Demir 2013: 411-416).

Menz, Oğuz dillerinden Gagavuzcada *-mİş* ekinin dolaylı bilgi ve postterminallik ifade ettiğini kaydetmiştir (Menz 2000: 105). Gagavuzcada evidensiyel, fiil cümlelerinde *-mİş*, isim cümlelerinde *-(y)mXş*, *alle(m)* veya *allelä(m)* gibi modal sözler ve olasılık ifade etmek amacıyla *-dlr* ekinin kullanılmasıyla ifade edilir (Menz 2000: 106-111).

Horasan Türkçesinin Bocnurd ağzında evidensiyel, fiillerde *-(I)ddl(r)*, *-dl* ve *-üdi* ekleriyle işaretlenir. İsimlerde ise *IdI ~ -(y)IdI ~ -(y)dl* ve *imiş ~ -(y)imiş* ekleriyle işaretlenir (Doğan 2018: 4). Horasan Türkçesindeki evidensiyel sisteminde fiillerde bütün bilgi türlerini işaretleyebilme kapasitesi *-(I)ddl(r)* ekindedir. Bu ek, tarihsel anlatımlardan çok teşhissel anlatımlarda tercih edilmektedir. Bocnurd ağzında isim cümlelerinde evidensiyeli *IdI ~ -(y)IdI ~ -(y)dl* ekleriyle işaretlemek yaygındır (Doğan 2018: 11).

Salarcada dolaylı deneyim, doğrudan deneyimden kesin olarak ayrılır. Salarcada deneyim dolaylı olarak algılanıyorsa cümle buna uygun şekilde işaretlenmelidir (Dwyer 2000: 46). Salarca üzerine yapılmış başka bir çalışmada Türk dillerinde tek yüklemli cümlelerde evidensiyel işaretleyicileri ile bilgi kaynağına değil, sadece bilginin dolaylı yolla edinildiği bilgisine ulaşılabileceği ifade edilmiştir (Mehmet 2012: 67). Salarcada dolaylı geçmiş zaman *-miş*, dolaysız geçmiş zaman *-ci* ekiyle işaretlenir ve bu gösterilmesi zorunlu bir gramer kategorisidir. Salarca dolaylılık anlatan ek fiiller *a*, *ar*, *era* olmak üzere üç tanedir. Buna ek olarak Salarcada bilginin kaynağı şart işaretleyicili öge cümlelerle betimlenebilir (Mehmet 2012: 79).

2.5. Türk Dillerinde Dil İlişkileri Bağlamında Evidensiyel Kategorisi

Tarihi ortaklık, coğrafi yakınlık, sosyokültürel ve siyasi etkenler dillerin birbirleriyle etkileşime girmesini, çeşitli dilbilimsel öğelerin bir dilden başka bir dile kopyalanmasını sağlamıştır. Azerbaycan'ın İran, Rusya, Ermenistan ile coğrafi ortaklığının yanı sıra tarihi, siyasi, kültürel bakımdan büyük ölçüde etkileşimi vardır. Bu durum Azericede Rusça ve Farsça kelimelerin varlığının temel sebebidir.

Genel anlamda Türkçenin dil ilişkilerini izleyebileceğimiz kaynaklar arasında *Türkçenin Alıntılar Sözlüğü*, *Türkçenin Verintiler Sözlüğü* (Karaağaç 2015), *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* (Johanson 2014), “Türk Dilleri ve Farsçada Sözdizimi Ödünçlemesi: Tacikçe, Özbekçe ve Kaşkayca Fiil Sistemi” (*Loan Syntax in Turkic and Iranian: The Verb System of*

Tajik, Uzbek and Qashqay) (Soper 1987), “Çağdaş Farsçada Türkçe-Moğolca Sözcükler” (*Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*) (Doerfer 1963) ve daha birçok çalışmayı örnek gösterebiliriz.

Azerice'nin Farsça, Rusça ve Farsça üzerinden Arapça ile yoğun bir dil ilişkisi olmuştur. Diller arasındaki bu ilişki evidensiyel işaretleyicilerinden $-mXş$ 'ın Türk dillerinden Farsça, Tacikçe, Balkan dilleri, Ermenice gibi komşu dillere kopyalanmasını da içine almaktadır. Bu bölümde Türk dillerinde evidensiyel işaretleyicisi olarak kullanılan $-mXş$ ekinin diğer dillere kopyalanmasını ele alan çalışmalar üzerinde duracağız.

Günay Karaağaç dil ilişkileri bağlamında *alıntılar* ve *verintiler* terimini tercih etmiştir. Türkçenin yaptığı alıntı ve verintileri sözlük alıntıları, gramerlik alıntılar (ses bilgisi alıntıları, yapımlık alıntılar, çekimlik alıntılar), geri dönen alıntılar gibi bölümlere ayırmıştır. Yazar Türkçe sözüyle genel anlamda Türk dillerini kastetmektedir (Karaağaç 2008: 10).

Johanson, bir dilden başka dile geçen söz ve gramer öğelerini “ödüncleme” terimini yetersiz görerek *code coping* (kod kopyalama) terimiyle adlandırır. Kod kopyalama genel kopyalar, seçilmiş kopyalar ve karışık kopyalar olmak üzere üç gruba ayrılır (bkz. Johanson 2014: 26).

Türk dillerindeki evidensiyel sisteminin özellikleri, Türk dilleriyle akraba olmayan Kuzeydoğu ve Güneydoğu Avrupa, Güneybatı ve Merkezî Asya dilleri arasında kod kopyalamalar olduğunu ve dil ilişkileri bağlamında çok ilginç durumlar olduğunu kanıtlar. Bulgarca, Makedonca, Arnavutça, Kürtçe, Batı Ermenice, Gürcüce, Tacikçe ve Fin-Ugor dillerindeki dolaylılık kategorisi Balkanlar, Anadolu, Kafkasya, Volga bölgesi ve Merkezi Asya'daki Türk dillerine benzerdir (Johanson 2000: 20). Kuzey Tacikçede evidensiyel sistemi Farsçanın batıdaki diyalektleri üzerinden gelişmiştir. Dolaylılık sisteminin Farsça üzerinden Tacikçeye geçmesi Özbekçenin etkisiyle açıklanabilir (Johanson 2000: 84). Türk dilleriyle yoğun dil ilişkileri yaşanması sonucu evidensiyel kategorisi diğer dillere kopyalanmıştır. Bu bölümde Türk dillerindeki evidensiyel kategorisinin işaretleyicilerine ve bu işaretleyicilerin işlevlerine dil ilişkileri bağlamında yer verilecektir.

2.5.1. Türkçe Farsça Dil İlişkileri

Values

○	No grammatical evidentials	181
●	Verbal affix or clitic	131
●	Part of the tense system	24
●	Separate particle	65
●	Modal morpheme	7
●	Mixed	10

Tablo 4

Kaynak <https://wals.info/feature/78A#2/35.4/164.5>

Farslar ile Türklerin ilişkileri bu toplulukların hem coğrafi yakınlıkları hem de tarihleri bakımından çok köklüdür. Tarihî ve coğrafi yakınlık, Türkçe ve Farsça arasında yoğun dil ilişkilerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Johanson, Farsça ve Türkçe arasında kod kopyalamanın iki taraflı olduğunu, dil ilişkilerinin Özbekçe ve Tacikçe arasında 11. yüzyıldan beri devam ettiğini kaydetmiştir (Johanson 2005: 223). Karaağaç, Çinlilerden sonra en eski komşuluğumuzun İranlılarla olduğunu, Sasanilerden yirminci yüzyılın ikinci çeyreğine kadar İran'da daima bir Türk devletinin yönetiminde olduğunu ve İran'ın bugünkü durumuna baktığımızda halkın yarısından çoğunun Türk olduğu düşünülürse, Farsça-Türkçe dil ilişkilerinin sadece uzun süreli değil, aynı zamanda derin bir ilişki olduğunu ifade etmiştir (Karaağaç 2008: 11).

Karaağaç, *Türkçenin Verintiler Sözlüğü* adlı kitabında $-mXş$ ekinin Farsçaya kopyalanmasının “Türkçe fiil + $-miş$ + Farsça yardımcı fiil” yapısı ile gerçekleştiğini anlatır.

Türkçeden Farsçaya geçen “**Türkçe fiil + $-miş(i)$ + Farsça yardımcı fiil**” yapılarına örnekler:

Agırlamış kerden “saymak, hürmet göstermek”, alışmış kerden “değiştirmek, değiş tokuş etmek”, bağlamış kerden “bağlamak, iliştmek”, basmış kerden “basmak, bastırmak”, başlamış kerden “başlamak; başa geçmek, idare etmek”, başlatmış kerden “başlatmak, yönetmek”, böklemiş kerden “kesmek”, bulgaşmış kerden “bulaşmak, karışmak”, mogutgamış kerden “boğmak, tutup yakalayarak yok etmek”, cébelemiş kerden “silah kuşanmak, silalanmak”, çağlamış kerden “ölçmek, değer biçmek”, çalmış kerden “çalmak, vurmak; kesmek”, çidamış kerden “bir şey yapmayı başarmak”, talaşmış kerden “dalaşmak, çekişmek yarışmak”, asaramış künden “esirgemek, acımak”, kücamış kerden “güç sarfetmek, çaba göstermek”, kamlamış kerden “kamlık yapmak”, kéngemiş kerden “danışmak, görüşmek”, kışlamış kerden “kışlamak, kışı geçirmek”, korumış kerden “korumak, esirgemek, saklamak”, kurmuş kerden “kürmek, koymak, yapmak, çalıştırmak”, öçüşmüş kerden “çekişmek, yarışmak; boğuşmak, kavgaya tutuşmak”, yağlamış kerden “yağlamak”, yalbarmış kerden “yalvarmak, yakarmak” (Karaağaç 2008: 15-16).

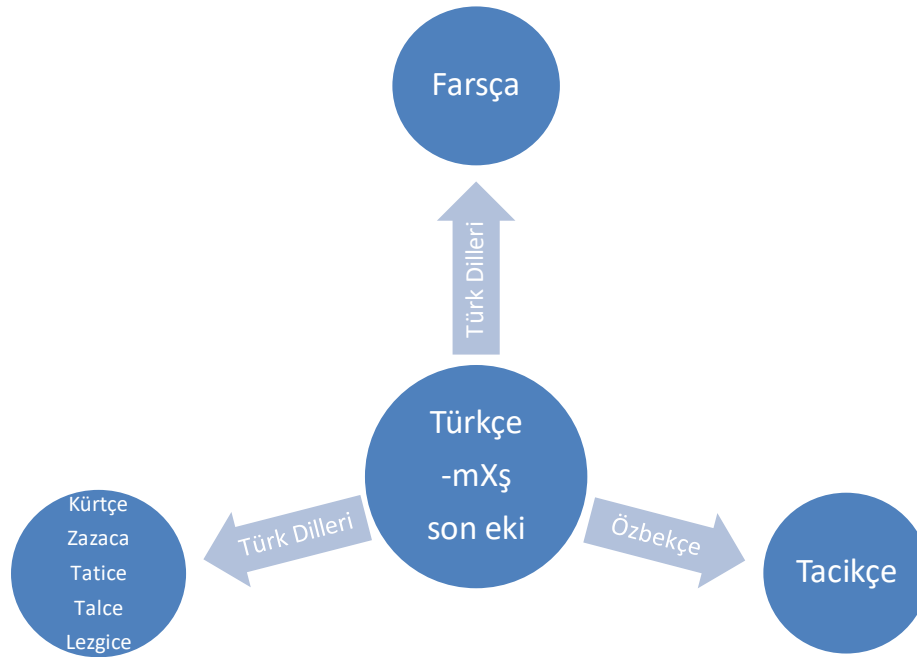
Yukarıda verilen örneklerde Türkçedeki çekimli fiillerin Farsça yardımcı fiil ile bir araya gelerek birleşik fiil yaptığını görüyoruz. Farsçaya geçen bu yapılarda $-miş$ ekinin Türkçedeki gibi aktif bir çekim eki olmadığını belirtmeliyiz.

Doğan, İran bölgesinde konuşulan Horasan Türkçesinin Bocnurd ağzında $IdI \sim -(y)IdI \sim -(y)dI$ yapılarının $-dX^l$ ’lı ve $-mXş^l$ ’lı anlatım olmak üzere aynı anda iki işlev taşımasını bölgenin resmî ve baskın dili Farsçanın bir etkisi olarak açıklamıştır. Farsçada ek fiilin görülen ve öğrenilen geçmiş zaman kipi olarak tek bir öge ile yani *būden* (بودن) fiiliyle kullanıldığını kaydetmiştir (Doğan 2018: 11).

Özbekçe evidensiyel envanterinde $-mXş$ eki bulunmamaktadır. Özbekçenin gramerlerinde geçmiş zaman ekleri yakın geçmiş zaman (yaqin o’tgan zamon) $-di$, *uzak geçmiş zaman* (*uzoq o’tgan zamon*) $-gAn$, *geçmiş zamanın hikâye fiili* (*o’tgan zamon hikoya fe’ili*) $-b/-ib$ olarak yer almaktadır (Turniyozov, Rahimov 2006: 288-289; Reşetov 1965: 143-151). İncelediğimiz gramerlerden hareketle Özbekçede geçmiş zaman kategorisinde $-mXş$ ekinin yer almadığını söyleyebiliriz. Doerfer Özbekçede $-mXş$ ’ın isim-fiil olarak sadece 11-14. yüzyıldan kalma şekliyle kullanıldığını, çağdaş Özbekçede son ek olan $-mXş$ ’ın neredeyse öldüğünü kaydetmiştir (Doerfer 1993: 90).

Doerfer $-mX\text{ş}$ son ekinin yabancı dillere girme sürecini üç bölümde ele almıştır:

1. 13.-15. yüzyıllara ait İran kaynaklarında geçen $-mX\text{ş}$ son eki
2. Kuzey Tacikçesinde Özbekçenin etkisiyle erken dönemlerde ortaya çıkan $-mX\text{ş}$ son eki
3. Kürtçe, Zazaca, Talce, Tatice ve Lezgiceye Azeri Türkçesi üzerinden geçmiş $-mX\text{ş}$ son eki

Tablo 5

Doerfer'in yukarıda şema olarak da gösterdiğimiz sınıflandırmasında bu çalışmayı en çok ilgilendiren kısım $-mX\text{ş}$ son ekinin Azerice üzerinden Kürtçe, Zazaca, Tatice, Talce ve Lezgiceye geçiş sürecidir. Araştırmacı, bu ekin komşu dillere geçtiği dönemdeki şeklini günümüzde de koruduğunu belirtmiştir. Kuzey Azerbaycan'daki Taticede *baştāmiş sāxtān* “başlamak”, Kürtçede *pozmiş kirin* “bozmak, deforme etmek”, Lezgicede *artmiş Xbun* “büyüme, artmak” örneklerinde görüldüğü gibi Azericedeki şekille aynıdır. Doğu Anadolu'daki Kürtçe ve Zazacada $-mX\text{ş}$ ekinin Türkçeden çok Azericedekine benzer olarak kullanıldığı söylenebilir (Doerfer 1993: 93). Bunun en büyük kanıtı Kürtçeye geçen *fiil*+ $-mX\text{ş}$ yapısındaki fiillerin Azericedeki şekil ve anlamlarıyla kopyalanmış olmasıdır. Fiil Azericede *pozmak*, Türkçede *bozmak* şeklindedir ve Kürtçeye Azerice şekil geçmiştir. Semantik açıdan ele

aldığımızda Kürtçeye geçen *beklemiş kirin* “gözetmek, korumak” yapısındaki *bekle-* fiilinin Türkçeden kopyalanması kuvvetli bir ihtimaldir. Çünkü Türkçede *bekle-* “1. Bir iş oluncaya, biri gelinceye değin bir yerde kalmak, durmak 2. (-i) Süre tanımak, acele etmemek 3. (-i) Bir şeyi, bir kimseyi gözetmek, korumak, muhafaza etmek 4. Ummak 5. Karşılaşma ihtimali bulunmak 6. Aramak, istemek 7. Oyalanmak” anlamlarını taşımaktadır (TDK Büyük Türkçe Sözlük). Türkçe *bekle-* fiilinin günümüz Azericesinde karşılığı *gözlə-* fiilidir. Fakat *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti* adlı sözlükte *bəklə-* “1. Muhafaza etmek, korumak 2. Beklemek” anlamıyla yer almaktadır (Orucov, Abdullayev, Rəhimzadə 2006: 271). Azericede gerek konuşma dilinde gerek yazı dilinde örneğine pek rastlanmayan *bekle-* sözünün sözlükte yer alması dikkat çekici olsa da *bekle-* fiili Türkçede daha aktif olarak kullanıldığı için Kürtçeye çok yüksek bir ihtimalle Türkçeden kopyalanmıştır.

Azerice ve Farsça arasında yoğun bir dil ilişkisi vardır. Johanson Türk dilleri ve Farsça arasındaki dil ilişkilerinin çift yönlü olduğunu belirtmiştir (bkz. Johanson 1998: 325-337). Bu araştırmanın konusu olan evidensiyel kategorisi bağlamında, Azerice üzerinde Farsçanın etkisi olduğu görüşünü benimseyen çalışmalara bu bölümde yer verilecektir. Johanson, Azericedeki $-mX\dot{s}$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin postterminal anlam ifade ettiğini, bu durumun Farsçadaki bitmişlik (perfect) yapısının etkisiyle gelişmiş olabileceğini belirtmiştir (Johanson 2000: 74). Gerhard Doerfer, “Başka Dillere Verilen Türkçe $-mX\dot{s}$ Son Eki” adlı makalesinde $-mX\dot{s}$ ekinin Azericedeki kullanımının Türkçedeki kullanımından tamamen farklı olduğunu, her bir lehçe için ayrı araştırma yapılması gerektiğini belirtir. Kesin geçmiş zamanın (the past tense) olmuş bir hareketi, tasvir edilebilir bir olayı, $-mX\dot{s}$ ekinin ise araştırılarak ulaşılan durumların, olayların sonucunu ifade ettiğini söylemektedir (Doerfer 1993: 88-89). Fakat Azerice ve Türkçedeki $-mX\dot{s}$ ekinin geçmişte olan bir olayı veya sonucunu bildirme, başkasından duyulan bir olayı aktarma, bir olay ya da durum hakkında sonradan çıkarım yapma gibi benzer işlevleri de vardır.

Johanson’a göre Farsça bitmişlik, *bitmişlik parçacığı* (perfect participle) + *koşaç* (copula) yapısıyla ifade edilir. Farsçadaki bu yapı Azericede şimdiyle bağlantılı tipik bir postterminal özelliği gösteren $-(y)Ib[di]$ ögesi üzerine kopyalanmıştır (Johanson 1998: 330). Azerice $-Xb(dXr)$ ve $-mX\dot{s}$ ekleri evidensiyel kategorisi içerisinde dolaylı bilgiyi işaretlemenin yanı sıra postterminallik, bitmişlik (perfect) gibi işlevlere de sahiptir. Fakat bu eklerin tek işlevinin postterminallik olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü Azerice $-mX\dot{s}$ ve $-Xb(dXr)$ eki bitmişlik işlevinin yanında dolaylı bilgi kaynaklarını da aktif bir şekilde işaretler. Bu iki ekin postterminallik veya evidensiyel bildirme işlevlerinden hangisinin daha sık görüldüğü hakkında kesin bir yorum yapılamaz. Fakat kişi kategorisi, $-mX\dot{s}$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin işlevini göstermekte önemli bir unsurdur. $-mX\dot{s}$ tam paradigmadır ve $-Xb(dXr)$ ’dan farklı olarak birinci

teklik ve çokluk kişiyle çekimlenebilir. $-mXş$ ekinin postterminallik işlevi birinci teklik ve çokluk kişilerin çekiminde sıklıkla görülse de ikinci ve üçüncü teklik/çokluk kişi çekimlerinde ekin dolaylı bilgi kaynağını işaretleme işlevinin daha sık görüldüğünü söylemek yanlış olmaz. Bu çalışmanın üçüncü bölümünde $-Xb(dXr)$ 'ın üçüncü teklik ve çokluk kişi çekiminde postterminallikten çok aktarma yoluyla elde edilen bilgi kaynaklarını işaretlemesine dair ayrıntılı bilgiler verilecektir.

Azerice ve Türkçede $-mXş$ ekinin benzer işlevde kullanılabilirdiğini göstermek için aşağıya alınan örnekler Azerbaycan edebiyatının meşhur yazarı Anar'ın *Təhminə və Zaur* adlı romanından seçilmiştir. Örneklerde, içerikte ve duyguda kaybın yaşanmadığı sağlıklı bir çevirinin yapılabilmesi için cümlenin Türkçe çevirisinde $-DX$ değil $-mXş$ ekinin kullanılması gerekmektedir.

(1) *Lap zəhər tuluğusanmış ki sən Zaur... Nədir, yəni məni qısqanırsan, kimə, Muxtara?*
TZ 125

[Tam zehir tulumuy**muş**sun sen Zaur... Ne yani beni Muxtar'dan mı kıskanıyorsun?]

Örnek cümlede kadın, sevgilisi Zaur'un beklenmedik bir şekilde kıskanç olduğu çıkarımını yapmaktadır. Burada $-mXş$ evidensiyel işaretleyicisi olup çıkarıma dayalı bir bilginin anlatılmasında kullanılmıştır. Cümle Türkçeye *tulumuydun* şeklinde değil tıpkı Azericedeki gibi *fiil+ -mXş* yapısıyla aktarılmalıdır.

(2) *Sənə nolub? Nə qədər kökəlmışsən belə!* KD

[Sana ne olmuş? Ne kadar şişmanla**mış**sın böyle!]

İkinci örnekte de görüldüğü gibi Azerice ve Türkçede $-mXş$ eki evidensiyel işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Algısal yolla elde edilen bilgi her iki dilde de aynı işaretleyici ile ifade edilmiştir. Burada dikkat çekmek istediğimiz nokta Azerice ve Türkçedeki $-mXş$ eki ne tamamen birbirinden farklı ne de tamamen birbiriyle aynıdır. Azericede $-mXş$ teklik-çokluk 1. kişi ekleriyle bitmişlik işlevinde çok yaygın kullanılırken Türkçede $-mXş$ ekinin teklik 1. kişi ekleriyle kullanılması yaygın değildir. Türkçede $-mXş$ konuşurun kendisiyle ilgili bir bilgiyi sonradan ve çıkarım yaparak öğrenmesi gibi daha sınırlı durumlarda kullanılmaktadır.

(3) *Beni yarı yolda bıraktı. Ona güvenmekle hata yapmışım.*

Konuşur çok güvendiği biri tarafından yarı yolda bırakılmıştır. Eskiden güvendiği kişiye aslında güvenmemesi gerektiğini yarı yolda bırakılınca anlamıştır. Hatayı yapan konuşurun kendisi de olsa hata yaptığını sonradan fark etmiştir. Olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kuran konuşur, olayı kendisi yaşadığı halde bilgiyi mantıksal çıkarım yoluyla dolaylı olarak elde etmiştir.

(4) *Onu dinlemekle sadece zaman kaybetmişim.*

Bu örnekte de Türkçede $-mXş$ eki birinci teklik kişiyle çekimlenmiştir. Konuşur zaman kaybettiğini belli bir süre sonra mantıksal çıkarım yaparak anlamıştır. Örnekte dolaylı bilgiye mantıksal çıkarımla ulaşılmıştır.

(5) *Her gün Türk kahvesi içmeye alışmışız. Kahve içmezsek kendimizi kötü hissediyoruz.*

Beşinci örnekte $-mXş$ eki 1. çokluk kişi ile çekimlenmiştir. Kahve içme alışkanlığı kazanılması sonradan fark edilen bir bilgidir. Alışkanlık kazanıldığı bilgisi, kahve içilmediğinde kötü olunmasından yola çıkılarak edinilmiştir. Bu örnekte dolaylı bilgi mantıksal çıkarımla ve sonradan fark edilerek elde edilmiştir.

(6) *Düşünsene bütün zorlukları aşıp isteğimize ulaşmışız.*

Altıncı örnekte $-mXş$ eki birinci çokluk kişi ile çekimlenmiştir. $-mXş$ bu örnekte varsayım pragmatik anlamına sahiptir.

2.5.2. Türkçe Kırzca Dil İlişkileri

Azerbaycan sınırları içerisinde yaşayan Kafkas halklarının dilleri ve bölgenin baskın dili Azerice arasında dil ilişkileri mevcuttur. Kafkas dillerinden Lezgicenin bir diyalekti olan Kırzca, Azerbaycan'ın kuzeydoğusunda bulunan Guba (Quba) şehrinde yaklaşık 2000 kişi tarafından konuşulmaktadır (Authier 2010: 15). Konumuz gereği Azerice $-mXş$ işaretleyicisi temelinde Azerice ve Kırzca arasındaki dil ilişkisine kısaca değinilecektir.

Azerice $-mXş$ evidensiyel/bitmişlik işaretleyicisi ve partisibi her iki işleviyle Kafkas dillerinden Kırzcaya kopyalanmıştır. *Artmış xhiyic* “artmak”, *dil(len)miş xhiyic* “konuşmak” gibi Kırzca örneklerde evidensiyel işaretleyicisi olan $-mXş$ 'in, *yif yiğ işlemiş xhiyic lazim-e* “It is necessary to work night and day” cümlesinde ise partisip eki olan $-mXş$ 'in kopyalandığını görüyoruz (Authier 2010: 22-23).

2.5.3. Türkçe Ermenice Dil İlişkileri

Ermenice, Türkçenin etkileşimde bulunduğu dillerden biridir. Türkiye ve Azerbaycan arasında yer alan bu komşu ülke ile dil ilişkileri sadece sözlüksel kopyalamalarla ilgili değil gramer öğeleriyle de ilişkilidir. Karaağaç, çalışmasında Ermenicenin Türkçeden gramerlik öğeler kopyaladığını fakat Türkçeye Ermeniceden herhangi bir gramerlik öge kopyalanmadığını kaydetmiştir (Karaağaç 2008: 26).

Türkçeden Ermeniceye geçen “**Türkçe fiil+ -mXş + Ermenice yardımcı fiil**” yapılarına örnekler:

Boyanmış illal “boyanmak”, böbürlenmiş inel “kibirlemek”, 26alaşmış inel/ dalaşmış illal “dalaşmak, kapışmak, kavgaya tutuşmak”, damlamış inel “damlamak, leke düşmek”, germiş inel “germek”, gerilmiş illal “gerilmek, esnemek”, kabarmış illal “kabarmak, şişmek; kendini beğenmek”, fırlanmış illal “fırlamak”, hırslatmış inel “öfkeliendirmek”, güürüdemmiş anel “gürlemek, güürüdemek”, ilişmiş illal “ilişmek, dokunmak”, tazelenmiş illal “yenilenmek, yeşermek, gençleşmek”, osanmış illal “usanmak, bıkmak”, osandırmış inel “bıktırmak” (Karaağaç 2008: 31-32).

Verilen örneklerden yola çıkarak Ermeniceye geçen bu yapıların Türkiye Türkçesinden daha çok Azeri Türkçesi üzerinden kopyalandığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü *dalaşmak, fırlanmak, ilişmek* gibi fiiller Türkiye Türkçesinden çok Azerbaycan sahasına özgü kullanımlardır.

2.5.4. Türkçe Bulgarca Dil İlişkileri

Bulgarcada dolaylı bilgi, Rusçada olduğu gibi sanırım, herhalde, söylendiğine göre, duyduğuma göre anlamına gelen modal sözler aracılığıyla ifade edilir. Türk dillerinde morfolojik yolla belirtilen dolaylılık Bulgarcada leksik yolla ifade edilir. Fakat Bulgarcadaki dolaylılık kategorisinde Türkçenin etkisi olup olmadığı bilim adamları tarafından tartışılmıştır. Johanson (1999), Bulgarcanın dolaylama sisteminin genel yapısında açık bir şekilde Türkçe etkisini olduğunu kaydetmiştir.

Türkçe ve Bulgarcada bulunan paralel yapılarda ödünç alınan ögenin Oğuz Türkçesindeki öğelere benzemediği öne sürülmüştür. Buna karşılık kod kopyalama yaklaşımında hiçbir durumda model dildeki kategorinin ödünçleyen dile aynen alınması gerektiği ima edilmez (Johanson 1999: 246).

Dolaylılık Türkçenin en tipik özelliklerinden biri olmasına rağmen Doğu-Güney Slav dillerindeki dolaylamalar genel olarak Slavcaya yabancıdır. Bu nedenle Bulgarcada gelişen dolaylama sistemi Türkçe etkisiyle açıklanabilir (Johanson 1999: 246).

2.6. Azerbaycan ve Azerice Hakkında Genel Bilgi

2.6.1. Azerbaycan

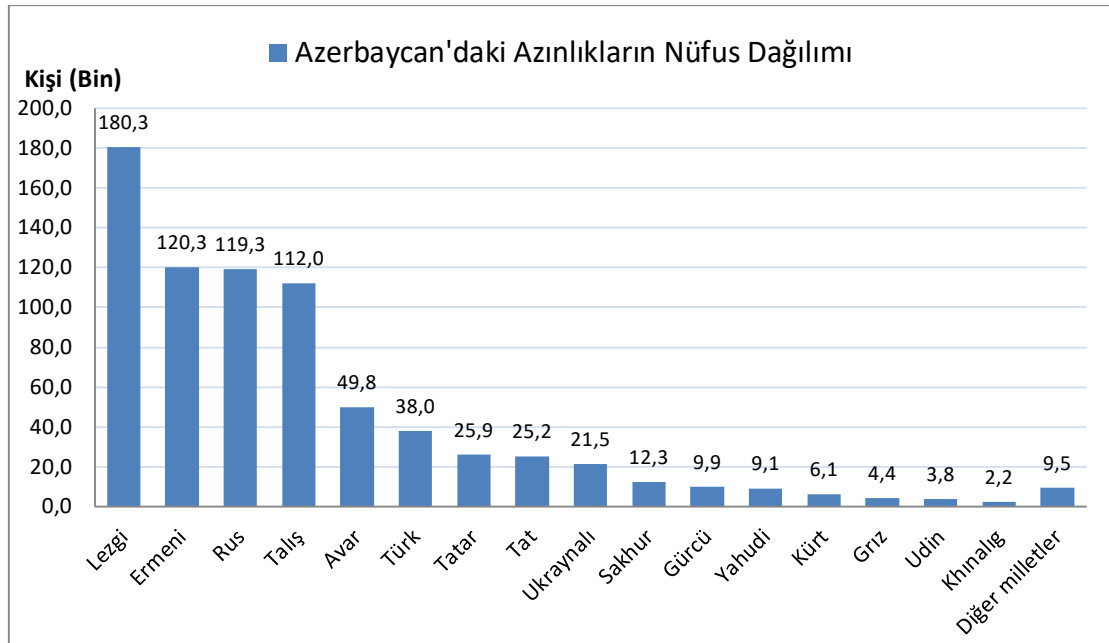
Tablo 6

Azerbaycan Hazar Denizi kıyısında, güneyde İran ve Türkiye, kuzeyde Rusya, kuzeybatıda Gürcistan ve batıda Ermenistan ile sınır komşusudur. Azerbaycan'ın nüfusu, 2018 yılı itibariyle 9.898.100 kişidir. <https://www.stat.gov.az/source/demography/ap/>

1918 yılında kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Türk dünyasında ilk demokratik hukuk devleti olmuştur. 1920'de Azerbaycan SSCB'ye katılmıştır. 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti (Azərbaycan Respublikası) SSCB'den ayrılıp bağımsızlığını ilan etmiştir. <https://az.wikipedia.org/wiki/Azerbaycan>

Azerbaycan birçok etnik gruba ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum Azericenin dil ilişkileri bakımından çeşitliliğe sahip olmasını sağlamıştır. Azerice başta Farsça, Rusça, Arapça ile çok sıkı bir dil ilişkisi içerisindedir. Türk dillerinden Türkiye Türkçesinin Azeri Türkçesi üzerinde

güçlü etkisi vardır. Bu durumun günümüzdeki en önemli sebebi Türkçe televizyon programlarının Azerbaycan'da ilgiyle ve çeviriye ihtiyaç duyulmadan izlenmesidir. 2017 yılı boyunca yaptığım gözlemlere göre sürekli Türk çizgi filmleri izleyen Azeri çocuklar bazı Azerice sözcükler yerine Türkçelerini tercih etmektedir. Örneğin *Xala mən yerkökü istəyirəm* yerine *Xala mən havuç istəyirəm*, *Bu kişi oğrudu* yerine *Bu kişi hırsızdı* gibi kullanımlara sıklıkla rastladım. Azerbaycan'da Azeriler dışında yaşayan etnik grupları ve onların konuştuğu dilleri bilmek, Azericenin etkileşimde olduğu dilleri tespit etmek ve dil ilişkilerini inceleyebilmek adına çok önemlidir. Bu nedenle aşağıda Azerbaycan'daki etnik gruplar ve bu etnik grupların dilleri, yaşadığı coğrafya hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Tablo 7

Millî Azınlık	Dili	Sık Yaşadığı Arazi
Lezgiler	Kafkas dillerinin Dağıstan grubuna ait olan Lezgi dili, bunun yanı sıra Azerbaycan ve Rus dilleri	Azerbaycan'ın kuzey bölgeleri
Ruslar	Doğu Slavyan grubuna ait olan Rus dili	Sanayi şehirlerinde, ayrıca tarım yapan köylerde
Ermeniler	Hint-Avrupa dil ailesine ait olan Ermeni dili	Dağlık Karabağ ve yaklaşık 30 bin Ermeni de Bakü'de yaşıyor
Talışlar	Hint-Avrupa dil ailesinin İran grubuna ait olan Taliş dili, aynı zamanda Azerbaycan dili	Güney bölgeler
Avarlar	Kafkas dillerinin Dağıstan grubuna ait olan Avar dili, yanı sıra Azerbaycan dili	Kuzey bölgeler
*Ahıska Türkleri	Azerbaycan dili	Kuzey ve iç bölgeler
Tatar Türkleri	Türk dil ailesine ait olan Tatar dili, aynı zamanda Rus dili	Azerbaycan'ın şehirleri
Ukraynalılar	Doğu Slavyan dil ailesine ait olan Ukrayna dili, aynı zamanda Rus dili	Bakü şehri
Sakhurlar	Kafkas dillerinin Dağıstan kolunun güney-doğu grubuna ait olan Sakhur dili, aynı zamanda Azerbaycan dili	Zagatala şehri
Gürcüler	Kafkas dillerinin Kartvelyan grubuna ait olan Gürcü dili	Gakh şehri
Kürtler	İran dil grubuna ait olan Kürt dili	Ermenistanla silahlı çatışmadan önce Laçın, Kelbecer, Gubadlı ve Zengilan şehirlerinde sık yaşamışlardır. Bu arazilerin işgali neticesinde başka şehirlere mecburi olarak götürülmüşlerdir.
Tatlar	İran dil grubuna ait olan Tat dili	Kuzey bölgeler
Yahudiler: Avrupa (Aşkenazi), dağ ve Gürcü Yahudileri	Hami-Sami dil ailesine ait Sami (Semit) grubuna dahil olan Yahudi dili	Guba ve Bakü şehri
Udinler	Kafkas dil ailesinin Dağıstan grubuna ait olan Udin dili	Kuzey bölgeler

<http://www.mfa.gov.az/content/114>

Tablo 8

2.6.2. Azerice Hakkında Bilgi

Azerbaycan'da yapılan dil incelemelerinde genellikle Azerbaycan dili olarak anılan dil, Türkiye'de yapılan çalışmalarda Azerbaycan Türkçesi, Azeri Türkçesi ya da Azerice olarak adlandırılmaktadır. Azerbaycan Türkçesi, Güneybatı Türkçesinin doğu sahasında yer alan ağızlar topluluğu ve bu saha içinde gelişen yazı dilinin adıdır. 13. yüzyıldan günümüze kadar varlığını gösteren Güneybatı Türkçesi zamanla Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi olmak üzere iki kola ayrılır. Azerbaycan Türkçesinin özellikleri 13-14. yüzyıllarda oluşmaya başlar (Buran 2014: 95).

Azerice menşe bakımından Türk dillerinin Oğuz (Batı) grubuna mensuptur. Reşit Rahmeti Arat'ın coğrafi yönden Türk dillerini beş gruba ayırdığı tasnifte Azerice güneybatı grubu içerisinde yer almaktadır (Arat 1992: 65).

Azerice, 1930'lara kadar Osmanlı Türkçesiyle çok sıkı bağlantıları olan bir edebi dildir. Tarihi dönemlerde Klasik Azerice metinleri, Anadolu Türkçesi metinleri olarak tanımlanmıştır. (Schönig 1998: 248). Boeschoten, Azericenin Sovyet Dönemi'nde edebi dil olarak standartlaştığını ifade etmiştir (Boeschoten 1998: 5).

İran'ın kuzeyinde yaşayan Azeriler yaklaşık 13 milyondur. Bu bilgiye göre, İran'da yaşayan Azerilerin sayısı İran nüfusunun dörtte birini oluşturmaktadır. Fakat İran Azerilerinin çoğu birinci dil olarak Azerice değil Farsça öğrenmektedir (Boeschoten 1998: 5).

Azerbaycan'da Ahıska Türkü, Rus, Ermeni, Gürcü, Tat, Talış, Kürt, Lezgi, Avar, Sakhur gibi birçok azınlık grup yaşamaktadır. Sovyetler Birliği döneminde Rusçanın baskın dil olması nedeniyle günümüzde 25 yaş ve üzerindeki insanlar genel olarak Rusça bilmektedir. Rusça hariç diğer azınlık dillerine karşı Azerice baskın dil olsa da Rusça, bu topluluklar arasında ortak iletişim dilidir. Azeriler genel olarak Rusça bildikleri için Rus ve Rus dilli azınlıklar Azericeyi derinlemesine öğrenme ihtiyacı hissetmemekte, eğitimlerini de Rus okullarında almaktadırlar.

Azericenin farklı dil ailelerine mensup dillerle ilişkisi çok geniştir. Bu dil bir taraftan Arap, Fars ve Rus, Ermeni dilleri, diğer taraftan İran grubu (Talış, Kürt, Tat) dilleri ve muhtelif Kafkas (Gürcü, Sakhur, Lezgi, Avar, Udin, Krız, Buduk, Khinaluk) dilleri ile ilişkisi vardır.

III. AZERİCEDE EVIDENSİYEL KATEGORİSİ

3.1. Azerice Dil Çalışmalarında Konunun Ele Alınışı

Azerbaycan sahasında dilciler geçmiş zaman kategorisini farklı şekillerde ele almıştır. Günümüz Azerice gramer kitaplarında evidensiyel işaretleyicileri, geleneksel bir perspektifle *şühudi keçmiş zaman* (görülen, şahit olunan geçmiş zaman) ve *nəqli keçmiş zaman* (öğrenilen, nakledilen geçmiş zaman) tanımlamasıyla ele alınır. Çalışmanın bu bölümünde Azerbaycan literatüründe $-dX$, $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin nasıl işlendiği eleştirel bir gözle anlatılacak ve nihayet bu eklerin evidensiyel kategorisi çerçevesinde yeniden yorumlanması yapılacaktır. Zaman bildirme açısından yansız olan $-(y)mXş$ ek fiili de evidensiyel kategorisi bağlamında değerlendirilecektir.

Ə.Dəmirçizadə ve D.Quliyev *Grammatika* (Aktaran Gülrux Həsənova) adlı kitapta geçmiş zamanı *yakın keçmiş* ($-dX$), *uzak keçmiş* ($-mXş$) ve *kesin keçmiş* ($-Xb$) şeklinde üçe ayırmıştır. Uzak geçmiş zaman olay zamanının konuşma zamanıyla olan mesafesel ilişkisine dayanan bir adlandırmadır. Bu, semantik açıdan yapılmış bir ayırmadır, gramatikal açıdan bakıldığında ikisi de geçmiş zamandır (Axundov 1961: 65). $-Xb(dXr)$ ve $-mXş$ ekleri işlevsel açıdan birbirine benzer olmakla birlikte kişi kategorisine ve konuşma bağlamına göre farklılıklar gösterir. Bu eklerin cümlelere kattığı pragmatik anlamlar da birbirine yakındır. Eklerin pragmatik anlamları hakkında ilerleyen bölümlerde bilgi verilecektir. Yukarıda sözü edilen çalışmada semantik açıdan bir sınıflandırma yapıldığı iddia edilmektedir. Fakat bu adlandırmaların eklerin anlamlarını ve işlevlerini karşılayacak nitelikte olmadığı açıktır. Azericede $-dX$ eki sadece yakın geçmişteki olayların anlatımında kullanılmaz *Həsən gəldi* cümlesinde $-dX$ konuşma anı ve olay anı arasındaki sürenin kısalığını değil konuşurun bu olaya şahit olduğu gösterir. Hasan üç yıl önce de gelmiş olabilir bugün de gelmiş olabilir. Bunu belirleyen şey cümlede kullanılan $-dX$ eki değil, *üç yıl önce, dün, bugün* gibi zaman ifadeleridir. $-mXş$ ekinin de sadece uzak geçmiş zamanı ifade ettiğini söylemek yanlış olur. Eğer $-mXş$ 'a uzak geçmiş zaman eki dersek “Evə indi gəlmişəm.” cümlesinin sematik açıdan uzak geçmiş anlamı taşıması gerekirdi. Ama örnekte yakın geçmiş zaman ile ilgili bilgi verilmiştir. Ayrıca konuşma anı ile olay anı arasında uzun bir süre yoktur. $-Xb(dXr)$ eki ise kesin bir geçmiş zamandan çok, sonradan fark edilen, başkasından duyulan bilgilerin ifadesinde kullanılır. Fakat $-Xb(dXr)$ ekinin kesinlik gibi karakteristik bir semantik anlamı olduğunu söylemek zordur.

Muxtar Hüseynzadə, Buludxan Xəlilov, Qəzənfər Kazımov Azericedeki geçmiş zaman kategorisini *şühudi* ve *nəqli* olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Hüseynzadə'ye göre geçmiş

zaman geçmişte gerçekleştirilmiş veya gerçekleştirilmemiş bir iş hakkında şimdi haber verilen vakit arasındaki bir zamandır; yani iki iş arasındaki zamandır. Hüseyinzadə'ye göre Azericede geçmiş zaman ekleri, işin geçmişte yapılması hakkında ya doğrudan ya da dolaylı yolla haber verilebilir, yani ikinci ve üçüncü şahıs tarafından işin geçmişte gerçekleşmesi hakkında haber veren ya kendisinin doğrudan şahitliğini ya da aynı işin gerçekleştirildiğini başkasından duyduğunu ve işin onsuz (haber veren şahıssız) gerçekleştirildiğini bildirir. Bu yüzden Azericede geçmiş zaman *şühudi* (şahit olunan) ve *nəqli* (nakledilen) geçmiş zaman adı ile iki gruba ayrılır (Hüseyinzade 2007: 149).

Azerice yazılmış gramerlerde genel olarak geçmiş zaman *şühudi* ve *nəqli* geçmiş olmak üzere iki grupta ele alınmıştır. Fakat *nəqli* geçmiş zaman kategorisinde yer alan $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin kullanım alanları, kullanım sıklıkları gibi konulara değinilmemiştir. Yukarıda bahsettiğimiz çalışmalarda bu kategori hakkında genel bilgilere sahip olurken Ağamusa Axundov, Gülnarə Fəxrəddinqızı, İlham Tahirov ve Gülrux Həsənova'nın çalışmalarında *şühudi* ve *nəqli* geçmiş zamanın hangi eklerle işaretlendiğinin yanı sıra anlam özellikleri ve gramer özellikleri de derinlemesine incelendiği için bu değerli çalışmaları ayrıntılı olarak ele alacağız. Axundov 1961 yılında yaptığı çalışmasında evidensiyel terimini kullanmasa da *şühudi* ve *nəqli* geçmiş zamanın semantik özelliklerini anlatırken verdiği bilgiler Azericede evidensiyelin yorumlanması hususunda oldukça kıymetlidir.

İlham Tahirov çalışmasında İngilizce ve Azericedeki geçmiş zaman kategorisini karşılaştırmıştır. İngilizcede yakın ve uzak geçmişi, geçmişi ve geçmişten öncekini ayırmak için dört morfolojik yol olduğunu belirtmiştir: *The Past Indefinite*, *The Past Continuous*, *The Past Perfect*, *The Past Perfect Continuous*. Araştırmacıya göre İngilizcedeki *The Past Indefinite*'in Azericedeki karşılığı *şühudi* geçmiş zaman eki $-dX$ 'dir. (Tahirov 2007: 155) Bu çalışmada yer alan $-dX$, $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin kullanım alanı ve sıklığı hakkındaki bilgiler aşağıda tablolandırılmıştır:

Azerice	$-Dx$	$-mXş$	$-Xb(dXr)$
Edebi Dil	%65,59	%11,94	%6,36
Gazete Dili	%42,05	%18,1	%35,55

Tablo 9 (Tahirov 2007: 157)

$-dX$ eki bir olayın geçmişte kesin olarak gerçekleştiğini bildirir. Konuşur olaya şahit olmuş, olayı görmüş, kendisi iştirak etmiş veya olaya bizzat iştirak etmiş olabilir (Tahirov 2007: 157-158). Bu ekin birbirini izleyen, bir başka deyişle ardışık olaylar için de kullanılması genel dinamikliğe sahip olduğunu gösterir.

Tahirov'a göre $-mXş$ ekinin işlevi geçmişe ait iş, oluş veya hareketin konuşma anıyla ilişkisinin sonucunu bildirmektir. Bu ek geçmiş zamanda gerçekleşen işin tam olarak belli olmayan bir zamanda gerçekleştiğini ifade eder. $-mXş$ ekinde öznenin bir olaya şahitlik etmesi $-dX$ ekine göre daha az hissedilir (Tahirov 2007: 159). Tahirov $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin semantik özellikleri bakımından farksız olduğunu belirtir (Tahirov 2007: 159).

Tahirov $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin semantik özellikleri bakımından karşılaştırıldığında farksız olduğunu düşünmektedir. $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ eklerini sentaktik açıdan değerlendiren Axundov ise $-Xb(dXr)$ eki ile kullanılan sözlerin sentaktik anlamlarının, $-mXş$ eki ile kullanılan sözlerin sentaktik anlamlarına oranla daha sınırlı olduğunu savunmaktadır (Axundov 1961: 82). $-Xb(dXr)$ ekinin eksik, $-mXş$ ekinin tam paradigma olması $-Xb(dXr)$ ekinin sentaktik açıdan daha sınırlı bir kullanım alanına sahip olduğu yorumunu destekleyici niteliktedir.

Gülruh Həsənova, Azerice ve Rusçada fiil zamanlarının karşılaştırmalı tipolojisini ele alan çalışmasında şühudi ve nəqli geçmiş zamanın anlam özelliklerini şu şekilde ele almıştır:

Şühudi Geçmiş Zamanın Anlam Özellikleri

1. *Şühudi geçmiş hareketin kesin olarak bittiğini gösterir. Konuşur olaya ister doğrudan ister dolaylı olarak şahit olsun bu hareketin bittiği kesindir.*
2. *Şühudi geçmiş zamanda konuşur, durum veya olayın gerçekleşmesine doğrudan katılım göstermiştir.*
3. *Şühudi geçmiş zaman gerçekleşen iş, durum veya hareketin bir defalılığını yani tekrarlanmadığını bildirir. Yani konuşurun söylediği olay defalarca değil yalnızca bir defa gerçekleşmiştir.*
4. *Şühudi geçmiş zaman birbirini izleyen ardışık hareketleri bildirir.*
5. *Şühudi geçmiş zamanın semantik özelliklerinden biri de dinamik hareketleri bildirmesidir (Həsənova 2014: 55-56).*

Həsənova, Azericede şühudi ve nəqli geçmiş zamanın hem şekil hem de anlam bakımından farklılık gösterdiğini ifade etmiştir (Həsənova 2014: 56).

Dmitriyev de şühudi geçmiş zamanın ifade ettiği anlam özelliklerinden şu şekilde bahseder:

1. *Şühudi geçmiş gramer bakımından olduğu gibi anlam bakımından da bir defalık hareketi bildirir.*
2. *Konuşur haber verdiği bilgiyi gözü ile gördüğünde ya da verilen bilginin objektifliğinden hiç kimsenin şüphesi olmadığı durumlarda kullanılır (Aktaran Axundov 1961: 59).*

Nəqli Geçmiş Zamanın Anlam Özellikleri

1. *Nəqli geçmiş zaman geçmişte gerçekleşmiş olayın sonucunu bildirir. Nəqli keçmiş zamanın bu anlamda kullanıldığı durumlarda olay veya hareketin ne zaman gerçekleştiği önemli değildir.*
2. *Nəqli geçmiş zamanın en yaygın anlam özelliklerinden biri de iş, hal veya hareketin belirsiz bir zamanda gerçekleştiğini bildirmektir.*
3. *Nəqli geçmiş zaman, geçmişte gerçekleşmiş iş, oluş veya hareketin kesin olarak bittiğini gösterir.*
4. *Nəqli geçmişin anlam özelliklerinden bir diğeri de onun tarihi gerçeklikleri kaydetmek için kullanılmasıdır (Həsənova 2014: 56-58).*

Axundov, Türkoloji alanında zaman kategorisini ele aldığı *Felin Zamanları* adlı çalışmasında zamanları sınıflandırırken belli bir kriter uygulamaları nedeniyle alandaki araştırmacıları eleştirir (Axundov 1961: 12). Yazar *bitmemiş geçmiş, uzak geçmiş, gelecekle geçmiş* gibi adlandırmaların doğru olmadığını savunur (Axundov 1961: 43).

Axundov, şühudi geçmiş zamanda konuşurun olaya doğrudan şahitlik etmesini kabul etmekle birlikte yalnız şahitlikle değil aynı zamanda konuşanın geçmişte gerçekleşmiş veya gerçekleşmemiş bir iş hakkında söylediklerinin kesinliğini belirtmesini de ekler (Axundov: 1961: 60). Konuşanın bildirdiği olayı görüp görmediği hakkında bizim bir bilgimiz yoktur. Esas olan konuşulan hareketlerin artık kesin olarak gerçekleşmiş olmasıdır (Axundov 1961: 61). Mesela bir konuşurun *Üzəyir Hacıbəyov rəhmətə getdi* şeklinde bir cümle kurması konuşanın bu bilgiye şahitlik edip etmemesini değil, bilginin kanıtlanabilir şekilde gerçek olmasını ifade eder. Yani Azericede geçmiş zamanda gerçekleşmiş ve doğruluğu, gerçekleştiği kesin olarak kanıtlanabilen olaylar için konuşur bu olaya şahit olsun veya olmasın –dX şühudi geçmiş zaman işaretleyicisi kullanılır.

Axundov, Azericede şühudi geçmiş zamanın anlam özelliklerini şu şekilde yorumlamıştır:

1. Şühudi geçmiş zaman hareketin kesin olarak bittiğini ifade eder.
2. Şühudi geçmiş zaman hal veya hareketin konuşanın doğrudan şahitliğini bildirir. Konuşur hal veya hareketi kulağıyla duymuş, gözüyle görmüş veya olaya doğrudan katılmış olabilir.
3. Şühudi geçmiş zaman konuşurun anlattığı hareketin birçok kez gerçekleştiğini değil bir dealık gerçekleştiğini ya da gerçekleşmediğini gösterir. Yazar bazı durumlarda birçok defa tekrarlanan olaylar için de şühudi geçmiş zaman kullanılabilmiş eklemiştir.
4. Şühudi geçmiş zaman birbirini izleyen hareketleri ifade eder yani bir olay gerçekleşir sonra onun neticesi olan diğer olaylar da gerçekleşir.

(1) *Mən otaq tutdum, qapını bağladım, üç saata qədər oturub pullarımı saydım.* Q 173

[Ben oda tuttum, kapıyı kapattım, üç saat boyunca oturup paralarımı saydım.]

4. maddede yer alan birbirini izleyen olayları ifade etme, şühudi geçmiş zamanın belirleyici bir özelliği değildir. Çünkü nəqli geçmiş zaman da bu şekilde kullanılabilir. Verdiğimiz 1. örnekte şühudi geçmiş zaman eki olarak tanımlanan $-dX$ eki birbirini izleyen olayların anlatımında kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra 2. ve 3. örneklerde $-Xb(dXr)$ ve $-mXş$ eklerinin de birbirini takip eden olaylar anlatılırken kullanıldığı görülmektedir.

(2) *Evə gedib, qabları yuyub, televizora baxıb axırda yatıb.* KD

[Eve gitmiş, bulaşık yıkamış, televizyon izlemiş sonunda uyumuş.]

(3) *Siz keyləşmişiniz, -o irad tuttu, -siz təkə həyatdan özünüün maraqlarınızdan, ictimai maraqlardan, vətəndaş və insani borcunuzdan, öz dostlarınızdan (hər halda, dostlarınız vardı) imtina eləməmişiniz, -siz təkə uduşdan başqa hər hansı məqsəddən imtina eləməmişiniz, -siz hətta öz xatirələrinizdən imtina eləməmişiniz.* Q 176

[Siz aklınızı yitirmişsiniz, -o itiraz etti, -siz sadece kendi çıkarlarınızdan, toplumsal çıkarlardan, vatandaşlık ve insani borcunuzdan, (kendi) arkadaşlarınızdan (herhalde arkadaşlarınız vardı) vazgeçmemişsiniz, -siz sadece (kumardaki) kazancınız dışında herhangi (bir) amaçtan vazgeçmemişsiniz, -hatta siz kendi hatıralarınızdan (bile) vazgeçmemişsiniz.]

5. *Şühudi geçmiş zaman hareketin dinamikliğini bildirir (Axundov 1961: 56-66).*

Axundov'a göre Azericede nəqli geçmiş zamanın anlam özellikleri şu şekildedir:

1. *Nəqli geçmiş zaman geçmişte gerçekleşmiş bir işin şimdiki zamandaki sonuçlarını bildirir.* Bu özellik Hint-Avrupa dillerindeki *bitmişlik* (perfect) yapısıyla benzerdir. Johanson Azericedeki nəqli geçmiş zaman ekleri $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ 'ın işlevini postterminallik olarak ifade etmiştir (Johanson 2000: 74).

2. *Nəqli geçmiş zaman birçok durumda hal veya hareketin kesin olarak bilinmeyen bir geçmiş zamanda gerçekleştiğini gösterir.*

3. *Nəqli geçmiş zaman hal, durum bildiren fiillerde şimdiki zamanı bildirir.* Yazar Azericeden başka dillere çeviri yapılırken durum bildiren fiille kullanılan nəqli geçmiş zaman ekinin şimdiki zaman olarak kaydedildiğini belirtmiştir. Örnek olarak Azerice *Mən oturmuşam* cümlesi oturma eylemi geçmişte başlasa da şu anda devam ettiğini bildirir. Bu nedenle Rusçaya çevrilirken geçmiş zaman *Я сидел* [Oturdum] cümlesi gibi değil şimdiki zaman olarak *Я сижу* [Oturuyorum] şeklinde tercüme edilir (Axundov 1961: 76).

4. *Nəqli geçmiş zamanın anlam özelliklerinden biri de tarihi gerçeklikleri, olguları ifade etmek için kullanılabilmesidir.*

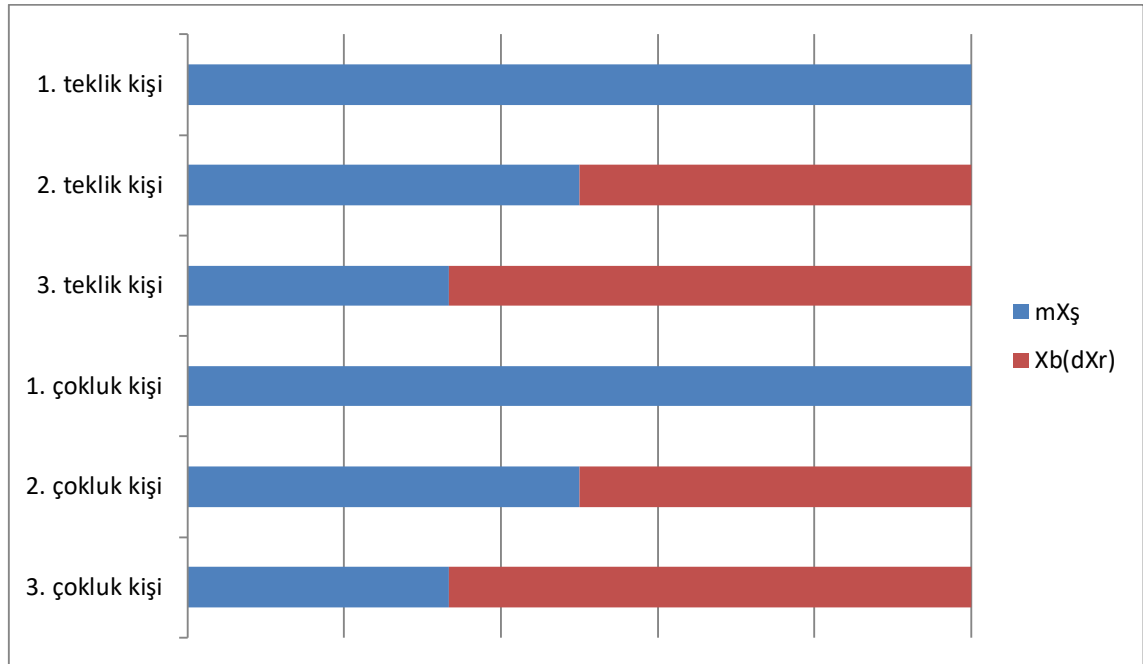
5. *Nəqli geçmiş zaman hareketin kesin olarak bittiğini ifade eder.* Yazar şühudi geçmiş zamanda da bu anlam özelliğine değinmiştir. Bu nedenle bu özelliğin nəqli geçmiş zamanın ayırıcı bir özelliği olmadığını belirtmekte fayda vardır.

6. *Nəqli geçmiş zaman hâl veya hareketin neticesini özne veya nesnenin durumu gibi kaydedebilir.* Yani nəqli geçmiş zaman nesne veya özne odaklı tasvirler yapılmasına olanak sağlar.

7. *Nəqli geçmiş zamanın en önemli özelliklerinden birisi de onun statiklik bildirmesidir (Axundov 1961: 67-82).*

3.2. Azericede Evidensiyel İşaretleyicileri

Azericede evidensiyel kategorisi $-mXş$, $-Xb$ çekim ekleri ve $-(y)mXş$ ek fiili ile işaretlenir. Türkçede evidensiyel işaretleyicisi olarak kullanılan tek çekim eki $-mXş$ iken Azericede $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ olmak üzere iki ekin kullanıldığı görülür. Aynı kategori için iki ek kullanılması ekler arasında işlevsel rekabet ya da birbirinin yerine de kullanılabilme gibi durumlara yol açmaktadır. Bu iki ekin kullanım alanları, kullanım sıklıkları, hangi bağlamda hangi ekin daha sık tercih edildiği gibi konular bu bölümde ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Bu ekler bazı durumlarda birbirinin yerine kullanılsa da her durumda kullanılamamaktadır. Diğer yandan bu iki ek işlevsel rekabet içinde olsalar da aynı işlevi veya pragmatik anlamı taşıyabilirler. Örneğin hem $-mXş$ hem de $-Xb(dXr)$ eki evidensiyel işaretleyicisi olarak kullanıldığı durumlarda tahmin pragmatik anlamını taşıyabilir. Bu eklerin kullanım alanları ve işlevleri hakkında yorum yapabilmemizi mümkün kılan en belirleyici faktör kişi kategorisidir. $-mXş$ ekinin tam paradigma olup bütün kişi ekleriyle birlikte çekimlenebilmesi kullanım alanını genişletirken $-Xb(dXr)$ ekinin eksik paradigma olup birinci teklik ve çokluk kişilerde çekimlenememesi bu ekin kullanım alanını kısıtlamaktadır. Kişi kategorisi bu eklerin kullanım alanları ve işlevleri hakkında yorum yapmamızı sağlasa da bağlam da eklerin kullanım alanı ve sıklığını yorumlamada önemlidir. Örneğin Azericede haber söyleminde üçüncü teklik ve çokluk kişilerle $-mXş$ yerine $-Xb(dXr)$ eki daha sık kullanılmaktadır. Aşağıda bu işaretleyiciler evidensiyel kategorisini işaretleme potansiyelleri bakımından ele alınacaktır.

Yukarıdaki grafik, günlük konuşma dili ve bu çalışma için taranan romanların diyalog kısımlarından yola çıkılarak $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin kullanım sıklığını göstermek amacıyla hazırlanmıştır. Azericede $-mXş$ ekinin 1. teklik ve çokluk kişi çekimi varken $-Xb(dXr)$ ekinin 1. teklik ve çokluk kişi çekimi yoktur. $-mXş$ 1. teklik ve çokluk kişi çekiminde genellikle *bitmişlik* (perfect) işlevinde kullanılmaktadır. Ama çıkarım yoluyla elde edilen dolaylı bilgiyi de işaretleyebilmekte yani evidensiyel işaretleyicisi işlevinde de kullanılabilir.

(1) *Bugünə qədər mən onu tanıya bilməmişəm.* KD

[Bugüne kadar ben onu tanıyamamışım.]

Bu örnekte $-mXş$ hem bitmişlik hem de evidensiyel işaretleyicisidir. Konuşur, birini tanımadığını, bir başka deyişle yanlış tanıdığını sonradan fark etmiş olduğu için $-mXş$ ekiyle evidensiyel kategorisi de işaretlenmiştir.

(2) *Çox sağ ol. Sənin o yaxşılığını unutmamışıq.* AŞG 199

[Çok teşekkürler. Senin o iyiliğini unutmadık.]

İkinci örnekte ise $-mXş$ evidensiyeli değil, bitmişliği işaretlemektedir. Azericedeki $-mXş$ Türkçeye aktarılırken bağlama göre bazen $-mXş$ bazen $-DX$ eki kullanılır.

İkinci teklik ve çokluk kişide $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ 'ın kullanım oranı birbirine çok yakındır. “*İndi gəlibən?*” ve “*İndi gəlmisən?*” cümleleri arasında semantik ve işlevsel açıdan güçlü bir fark yoktur. Dildeki kullanım sıklıkları birbirine çok yakındır.

Üçüncü teklik ve çokluk kişi çekimlerinde $-Xb(dXr)$ eki $-mXş$ ekine oranla daha sık görülür. Özellikle aktarma yoluyla elde edilen dolaylı bilginin işaretlenmesinde $-Xb(dXr)$ daha sık kullanılır. Ama biyografilerde, tarihi anlatılarda, haber söylemlerinde $-mXş$ ekinin de hatırı sayılır derece kullanıldığını belirtmek gerekir.

(3) *Dünyanı ta əvvəldən gödək boylu kişilər idarə eləyiblər.* DK 06.17

[Dünyayı eskiden (beri) kısa boylu erkekler idare etmişler.]

Dəli Kür filmindən alınan üçüncü örnekte nesilden nesile aktarılan folklorik bir öge, $-Xb(dXr)$ işaretleyicisiyle gösterilmiştir. Bu örnekte üçüncü el bilginin aktarma yoluyla konuşura ulaştığı görülmektedir.

(4) *Deyib? Ya deməyib?* YƏ 251

[Söylemiş mi ya da söylememiş mi?]

Bu örnekte *söyle-* fiilinin bulunması örneği yorumlama açısından değerlidir. Çünkü bir şeyi söylemek bilginin bir başkasına aktarılmasına işaret eder. Konuşur bu örnekte bilginin başkasına aktarılıp aktarılmadığını sormaktadır. Bunu sorarken de $-mXş$ ekini değil $-Xb(dXr)$ ekini tercih etmiştir.

(5) *Rəşid Behbudov 1915-ci il dekabrın 14-də Tiflisdə xanəndə Məcid Behbudov Behbudalı oğlunun ailəsində dünyaya gəlmişdir. Dahi sənətkar 1989-cu il iyunun 9-da Moskva şəhərində vəfat etmişdir.*

<http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9hei53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvUjVVDOSU5OSVDNSU5RmlkX0JlaGJ1ZG92>

[Reşid Behbudov 14 Aralık 1915'te Tiflis'te müzisyen Mecid Behbudov (Behbudalıoğlu)'nun ailesinde dünyaya gelmiştir. Dâhi sanatkâr 9 Haziran 1989'da Moskova'da vefat etmiştir.]

Beşinci örnek, usta sanatkâr Reşid Behbudov'u anlatan bir biyografiden alınmıştır. Görüldüğü üzere üçüncü teklik ve çokluk kişilerde $-Xb(dXr)$ daha sık tercih edilse de biyografi, tarihi anlatı ve haber söylemlerinde $-mXş(dXr)$ da kullanılmaktadır.

3.2.1. –mXş İşaretleyicisi

Azericede dolaylı bilgiyi işaretleyen –mXş eki tam çekim paradigmasına sahiptir. Yani –mXş eki bütün kişiler için çekimlenebilir. Ses uyumu gereği –miş, -miş, -muş,-müş olmak üzere dört alomorfu vardır.

Johanson Türkçede algısal, çıkarımsal ve aktarmaya dayalı dolaylı bilgi kaynaklarından bahseder. Algısal bilgi kaynağı, bir olayın doğrudan algılanması veya olayın etki, iz ya da sonuçlarına bakılarak algılanması durumunu ifade eder. Çıkarımsal bilgi kaynağı, konuşurun bir olaydan mantıksal sonuçlar çıkararak bilgiye ulaştığı kaynaktır. Aktarmaya dayalı bil kaynağı, yabancı bir kaynaktan elde edilen bilgileri, bir başkasından alıntılanan sözleri, söylenti ve dedikoduları kapsar (Johanson 2000: 65-66). Azericede –mXş eki algısal, çıkarımsal ve aktarmaya dayalı dolaylı bilgi türlerinin tümünü işaretleyebilmektedir.

1. Teklik kişi	gəl-miş-əm	oxu-muş-am
2. Teklik kişi	gəl-miş-sən/gəlmisən	oxu-muş-san/ oxumusan
3. Teklik kişi	gəl-miş (dir)	oxu-muş (dur)
1. Çokluk kişi	gəl-miş-ik	oxu-muş-uq
2. Çokluk kişi	gəl-miş-siniz/gəlmisiniz	oxu-muş-sunuz/ oxumusunuz
3. Çokluk kişi	gəl-miş-lər	oxu-muş-lar

Tablo 10

-mXş eki ikinci teklik ve çokluk kişi ekleriyle çekime girdiğinde *gəlmisən*, *gəlmisiniz* gibi kullanımlar ortaya çıkar. Konuşma dilinde sıklıkla rastladığımız bu kullanımı yazı dilinde de görmek mümkündür.

(1) *Hamınız bəngotu yemisiniz nədi?* Q 121

[Hepiniz banotu mu yediniz, ne oldu?]

(2) *Bəs sən, Aleksey İvanoviç, hələ xoşbəxtliyi sınaqdan keçirməmişən?* Q 100

[Peki sen, Aleksey İvanoviç, hâlâ mutluluğu tecrübe etmedin mi?]

(3) *Siz indiyəcən namuslu olmusunuz, oğurluq eləməkdənsə, nökarçılıya getmək istəmişiniz... Q 181*

[Siz bugüne kadar namuslu olmuşsunuz, hırsızlık yaptıktan sonra hizmetçi olmak istemişsiniz...]

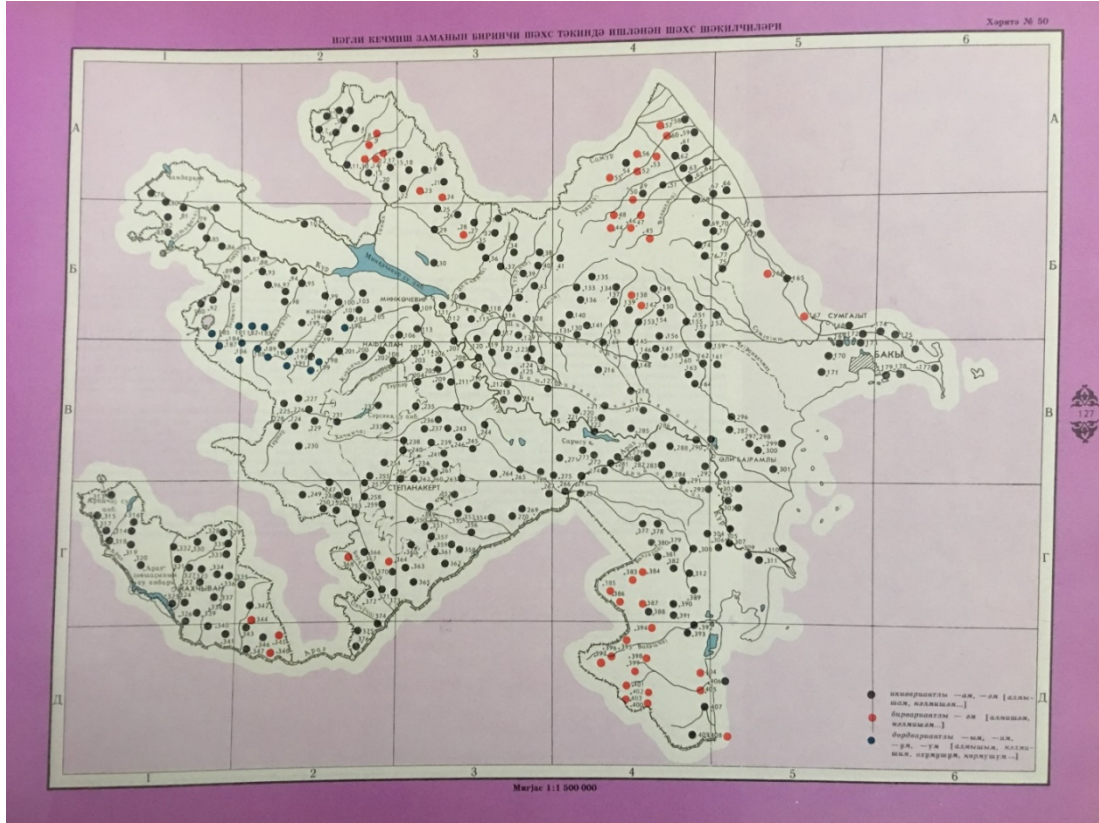
Edebi eserden alınan bu üç örnekte de görüldüğü gibi *yemişsiniz* yerine *yemisiniz*, *keçirməmişən* yerine *keçirməmişən*, *olmuşsunuz* ve *istəmişsiniz* yerine *olmuşunuz* ve *istəmişiniz* şekilleri kullanılmıştır.

Azericenin diyalektlerinde $-mXş + 1. \text{ teklik kişi}$ çekiminde farklılıklar görülür. Çoğu bölgede ölçünlü dile uygun şekilde *fiil + mXş + -əm, -am (gəlmişəm, qalmışam)* yapıları görülürken Gədəbey, Daşkəsən, Hanlar bölgesinde *fiil + mXş + -im, -im, -um, -üm (gəlmişim, görmüşüm)* şeklinde kullanılır. Tablo 11'de $-mXş + 1. \text{ teklik kişi}$ çekimindeki bölgesel farklılıklar detaylı olarak gösterilmiştir.

(4) *Elə bil yuxulamısan, dur gedək bir loqma çörək yiyək. ÖB 00.52*

[Sanki rüya-kâbus görmüşsün, kalk gidelim bir lokma ekmek yiyelim.]

Ölsəm Bağışla filminden aldığımız bu örnekte konuşur, dinleyicinin uyurken sırlıslıkla terlediğini ve sıkıntılı bir halde olduğunu görüp onu uyandırmıştır. Dinleyicinin bu halini gören konuşur onun kötü bir rüya gördüğünü tahmin etmiştir. Rüya görmek insanın zihninde gerçekleşen soyut ve başkalarına kanıtlanamaz bir eylem olduğu için konuşur, dinleyicinin rüya görme eylemine başından beri şahitlik etmemiş terleme, sayıklama gibi belirtilerden yola çıkarak çıkarımda bulunmuştur. Konuşurun *yuxuladın* ifadesini kullanabilmesi için bu eyleme ya şahitlik etmesi ya da kendisinin de katılması gerekirdi. Konuşur dinleyicinin uyuma eylemine doğrudan şahitlik etse de rüya görmesine şahitlik edemediği, bilgiye çıkarım/varsayım yoluyla ulaştığı için *yuxulamısan* yapısını tercih etmiştir. Bu örnekte *elə bil* modal sözü ile pekiştirilen $-mXş$ evidensiyel işaretleyicisi pragmatik olarak tahmin anlamını da taşımaktadır.

Tablo 11 (Kaynak: Azərbaycan Dilinin Dialektoloji Atlası s.127)

-mXş eki Azericede tam paradigmya sahip olsa da kullanım sıklığı kişi-sayı bağlamında farklılık gösterebilmektedir. *-mXş* ekinin teklik birinci kişi ile çekimlenmesi çok yaygındır. Bu ek hem geçmiş zaman hem evidensiyel hem de bitmişlik (perfect) bildirme işlevlerine sahiptir. Bu nedenle kullanım alanı özellikle birinci kişilerde oldukça geniştir. *-mXş* + *birinci teklik/ çokluk kişi* çekiminin sık kullanılma sebeplerinden en önemlisi günümüz Azericesinde *-Xb(dXr)* ekinin birinci teklik ve çokluk kişilerde çekimiminin bulunmamasıdır.

(5) *Siz hirsələnmişiniz, ona görə də bütün bu cəfəngiyyəti danışsınız.* Q 180

[Siz sinirlenmişiniz, bu yüzden de bütün bu boş lafları anlatıyorsunuz.]

Beşinci örnekte konuşur, karşısındaki kişinin boş laf anlatma sebebini kişinin sinirlenmesi olarak yorumlayıp olaylar arasında sebep sonuç ilişkisi kuruyor. *-mXş* bu örnekte çıkarıma dayalı bilgi türünü işaretlemektedir.

(6) *Mən səndən ayrılmaqla çox axmaq iş görmüşəm.* KD

[Ben senden ayrılmakla çok ahmaklık etmişim.]

Konuşur, bir kişiden ayrılmış ve ayrılma eylemi gerçekleştikten bir süre bundan pişman olmuştur. Ayrılmakla ahmaklık ettiğinin farkına sonradan varmıştır. Bu örnekte de $-mXş$ 'ın çıkarıma dayalı bilgi türünü işaretlediği görülmektedir.

3.2.2. $-Xb(dXr)$ İşaretleyicisi

Fiil çekiminde $-Xb$ eki birinci teklik ve çokluk kişi ekleriyle birlikte çekimlenemez. Bu durum $-Xb$ işaretleyicisinin kullanım sıklığının $-mXş$ 'a göre daha düşük olduğunu gösterir. Fakat $-mXş$ ve $-Xb$ eklerinin kullanım sıklığı bağlama, söylem türlerine ve çekime girilen kişi kategorisine göre değişmektedir. Birinci teklik ve çokluk kişiler $-Xb$ eki ile çekime girmediği için $-Xb$ 'ın kullanım alanının daha dar olduğu öngörülebilir. Ancak eklerin kullanım alanı ve sıklığı konusunda tek bir ölçüt yoktur. Bağlam ve söylem türüne göre bir değerlendirme yapacak olursak haber söyleminde $-Xb$ üçüncü teklik/çokluk kişi kullanımı $-mXş$ 'a göre daha yaygındır.

Azericede $-Xb$ evidensiyel işaretleyicisi tarihi dönemlerde tam paradigma olsa da günümüz Azericesinde eksik paradigmadır.

1. Teklik kişi	-	-
2. Teklik kişi	gör-üb-sən	qaytar-ıb-san
3. Teklik kişi	gör-üb(dür)	qaytar-ıb(dır)
1. Çokluk kişi	-	-
2. Çokluk kişi	gör-üb-sünüz/süz	qaytar-ıb-sınız/sız
3. Çokluk kişi	gör-üb-lər	qaytar-ıb-lar

Tablo 12

Azericede $-Xb$ 'ın tam paradigma olarak kullanılmasına 16. yüzyıl şairi Fuzuli'den bir örnek:

*Daim sənə məndədir təcəlli,
Mən qəyrdən **olmuşam** təsəlli.*

*Çün mən **olubam** sənənlə məmlu,
Vəhdət rəvişində xoş değıl bu (Füzuli 2005: 199).*

16. yüzyıl eserlerinde $-Xb$ 'ın birinci teklik kişi çekiminde kullanıldığını, tam paradigma olduğunu yukarıdaki örnekten anlıyoruz. Bu örnekte bir diğer önemli nokta $-mXş$ ve $-Xb$ rekabetinin tarihi dönemlerden bu yana devam etmesidir. $-Xb$ ve $-mXş$ ekleri tarihi dönemlerde tam paradigmadır ve yukarıdaki örnekte olduğu gibi aynı metin içerisinde de kullanılmıştır.

19. yüzyılda Ordubadi tarafından yazılan divan şiiri örneği:

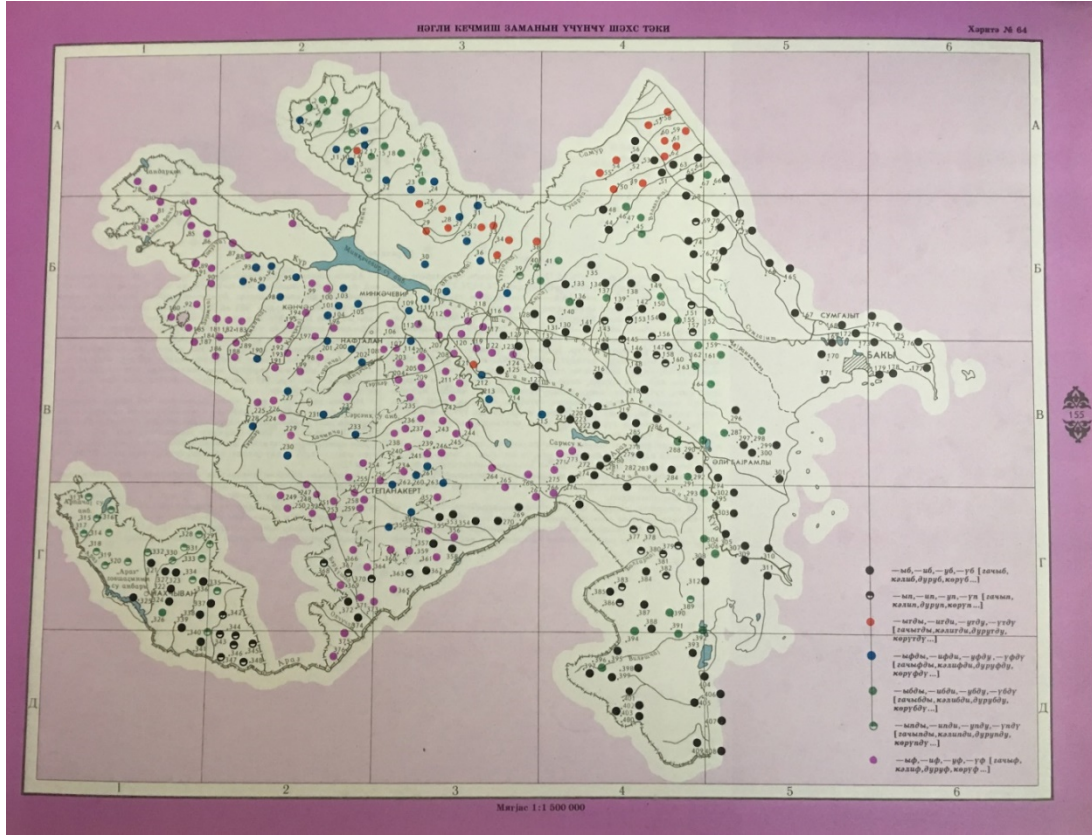
*Ey gözüm yağı, sənəin həmdəmi-zarın mən idim,
İndi nolmuş sənə, mən özgə kimi yad olubam?!*

*Oğru zülfündən əgər könlümü alsam, dəxi mən
Vermərəm dil ona, bundan belə ustad olubam (19. Asır Azərbaycan Şeri
Antologiyası s.282).*

Bu örnekte de $-mXş$ ve $-Xb$ eklerinin bir arada kullanıldığı ve 19. yüzyıl şiirlerinde de $-Xb$ ekinin birinci teklik kişi ile çekimlenebildiği görülmektedir.

Günümüz Azericesinde $-Xb$ ve $-mXş$ aynı metin içerisinde tercih edilebilmektedir. $-Xb$ ve $-mXş$ 'ın işlevsel rekabetini açıklamada bugün en belirleyici etken kişi eklerine göre değişen bir ek tercihi yapılmasıdır. Teklik ve çokluk birinci kişi çekiminde günümüzde eksik paradigma olması nedeniyle $-Xb$ 'ın kullanılmayacağı açıktır. Teklik ve çokluk ikinci kişi çekiminde hem $-mXş$ hem de $-Xb$ ekinin sık kullanıldığı görülmektedir ve ikinci kişi çekimlerinde $-mXş$ ve $-Xb$ 'ın işlevlerini birbirinden ayırmak zordur. Teklik ve çokluk üçüncü kişi çekiminde daha çok $-Xb$ eki tercih edilir. Ancak bu durumda kullanım alanları da etkilidir. Örneğin haber söyleminde $-Xb$ 'ın $-mXş$ 'a göre daha sık kullanıldığını görülmektedir.

Geçmiş zaman bildiren ve evidensiyel işaretleyicisi olarak da kullanılan $-Xb$ eki Azericenin diyalektlerinde farklı şekillerde görülür. $-ib$, $-ib$, $-ub$, $-üü$; $-ip$, $-ip$, $-up$, $-üü$; $-itdi$, $-itdi$, $-utdu$, $-üüdü$; $-ifdi$, $-ifdi$, $-ufdu$, $-üüdü$; $-ıbdı$, $-ıbdı$, $-ubdu$, $-üüdü$; $-ıpdı$, $-ıpdı$, $-updu$, $-üüdü$; $-ıf$, $-ıf$, $-uf$, $-üüf$ şekillerinin hangi bölgelerde kullanıldığı aşağıdaki haritada mevcuttur.

Tablo 13 (Kaynak: Azərbaycan Dilinin Dialektoloji Atlası, s. 155)

-Xb(dXr) eki teklik-çokluk 3. kişi çekimlerinde genellikle aktarmaya dayalı bilgi kaynağını işaretler. Günlük konuşma dilinde, romanların diyalog kısmında *-Xb(dXr)*'ın *-mXş'*a göre daha sık tercih edildiği de göze çarpmaktadır.

(1) *Hə, oğlum, işləməyən dişləməz deyiblər.* Q 25

[Evet oğlum, “Çalışmayan kazanmaz.” demişler.]

(2) *Allah kömək olsun, ay Füzuli, xeyir işi saxlamazlar deyiblər.* AŞG 68

[Allah yardımcı olsun Füzuli, “Hayır işi bekletmezler.” demişler.]

Birinci ve ikinci örnekte *-Xb* evidensiyel işaretleyicisi aktarmaya dayalı dolaylı bir bilgi türünü işaretlemiştir. Azericede atasözleri genellikle *-Xb* evidensiyel işaretleyicisiyle aktarılır.

(3) *Şəddad müəllim, nəşriyyat işləri arasında söz yayılıb ki, səni işdən çıxarıb, Siruz Tebrizliyi nəşriyyatın baş direktörü təyin etmək istəyirlər.* AŞG 215

[Şəddad Bey, nəşriyat işləri (çalışanları) arasında sizi işten çıkarıp Siruz Tebrizli'yi nəşriyyatın baş direktörü tayin etme dedikodusu yayılmış.]

(4) *Firəngiz'in balaca qızı bu il erə gedib.* KD

[Firengiz'in küçük kızı bu yıl evlenmiş.]

Roman ve konuşma dilinden verilen üçüncü ve dördüncü örneklerde söylenti, dedikodu gibi aktarmaya dayalı bilgi kaynağı –*Xb* evidensiyel işaretleyicisiyle gösterilmiştir.

(5) *Xəstə olduğundan səhv eləyib, sizin yanınıza gəlib.* Q 153

[Hasta olduğundan hata etmiş, sizin yanınıza gelmiş.]

Konuşur, bir kişinin kimin yanına neden gittiği bilgisini sebep sonuç ilişkisi kurarak çıkarım yoluyla elde etmiştir. Bu örnekte –*Xb* ekinin çıkarımsal bilgi türünü işaretlediği görülmektedir.

(6) *Bişirdiğin tort gəşəng alınıb.* KD

[Pişirdiğin pasta güzel olmuş.]

Altıncı örnekte konuşur, pastanın tadına bakmış, pastanın güzel ya da lezzetli olduğu bilgisine pastayı tadarak ulaşmıştır. Bu örnekte –*Xb*, algısal (tatma) yolla elde edilen bilgi kaynağını işaretlemiştir.

(7) *Qutab eləmişəm sənə, sağ olsun Səyyid Rza əmi gənə un göndərib.* ÖB 14.50

[Börek yaptım sana, sağ olsun Seyyid Rıza amca yine un göndermiş.]

Örneğin ilk cümlesinde *qutab eləmişəm* kısmında yer alan –*mXş* eki evidensiyel işaretleyicisi olarak kullanılmamıştır. Hint- Avrupa dillerinde rastladığımız *perfect* yani bitmişlik bildirme işlevinde kullanılmıştır. Bu nedenle Türkçeye *yaptım* olarak kesin geçmiş zaman şeklinde aktarılmıştır. İkinci kısımda unun gönderilmesi olayına konuşur kendisi doğrudan şahitlik etmediği, olayın sadece sonucunu gördüğü için *göndərdi* demek yerine bilginin dolaylı yolla elde edildiğini vurgulamak için *göndərib* ifadesini tercih etmiştir. Bu örnekte –*Xb(dXr)* evidensiyel işaretleyicisi dolaylı bilginin algısal yolla elde edildiğini gösterir. Konuşur gönderme işine başından beri şahitlik etmemiş sadece sonucunu görüp algılamıştır.

3.2.2.1. Haber Söyleminde $-Xb(dXr)$ İşaretleyicisinin Kullanımı

Azerbaycan gazetelerinde haber söyleminde genel olarak $-Xb(dXr)$ eki, az miktarda $-mXş(dXr)$ ve $-dX$ ekleri tercih edilmiştir. İkinci el bilgi kaynağından elde edilen bilgiler $-Xb(dXr)$ ekiyle işaretlenmiştir. Haber söylemlerini incelediğimizde “ $-Xb(dXr)$ + üçüncü teklik ve çokluk kişi” çekimlerinin “ $-mXşdXr$ + üçüncü teklik ve çokluk kişi” çekimlerine karşı üstünlük sağladığını rahatça söyleyebiliriz. Aşağıda verilen örneklerde $-Xb(dXr)$ işaretleyicisi olayın hem geçmiş zamanda gerçekleştiğini hem de cümlede verilen bilginin ikinci el bir kaynaktan aktarma yoluyla elde edildiğini gösterir.

(1) *Futbol üzrə Azərbaycan Premyer Liqasında XIII turun daha bir oyunu keçirilib.*

[Azerbaycan futbol Premier Ligi'nde 13. turun bir oyunu daha gerçekleştirildi \gerçekleştirilmiş.]

<https://report.az/futbol/futbol-uzre-azerbaycan-premyer-liqasında-xiii-turun-daha-bir-oyunu-kecirilib/>

Haber söyleminde Türkçede $-DX$, Azericede $-Xb(dXr)$ ekinin kullanımı yaygındır. Türkçede dolaylı bilgi genel olarak $-mXş$ ekiyle işaretlenmesine rağmen haber söyleminde $-mXş$ eki yerine $-DX$ ekiyle işaretlenmesi dikkat çekicidir. Azerice örnekteki *keçirilib* sözünün tam karşılığı *gerçekleştirilmiş* şeklindedir. Ama Türkçe haber söyleminde $-mXş$ yerine $-DX$ işaretleyicisi tercih edildiği için aktarma yaparken iki kullanıma da yer verilmiştir. Burada Azericedeki $-Xb$ ekinin Türkçedeki $-DX$ ekine karşılık geldiği gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. Örnekteki Azerice $-Xb$ eki yerine Türkçe $-DX$ ekini tercih etmemizin tek nedeni Türkçede haber söylemlerinde $-DX$ ekinin yaygın olarak kullanılmasıdır.

(2) *Güclü yağış Zaqatalada selə səbəb olub.*

[Şiddetli yağış Zakatala'da sele sebep oldu/ olmuş.]

<https://www.unikal.org/news/198215 02.12.2018 12.41>

(3) *Türkiyənin Gəncədəki baş konsulu Zəki Öztürk konsertdə mahnı oxuyub.*

[Türkiye'nin Gence'deki başkonsolosu Zeki Öztürk konserde şarkı söyledi\ söylemiş.]

<http://www.azadliq.az/> 02.12.2018 12.42

(4) *Zaqatalaya yağan güclü yağış bir kəndi selə qərq edib. "Report"un məlumatına görə, təbii hadisə rayonun Yolayrıcı kəndində baş verib. Normadan artıq yağıntı nəticəsində kənddə avtomobil yolu və həyətyanı evləri sel suları basıb.*

[Zakatala'ya yağan şiddətli yağış bir köyü sele verdi/ vermiş. "Report"un verdiği bilgiye göre, bu olay şehrin Yolayrıcı Köyü'nde gerçekleşmiş. Aşırı yağış sonucunda köyde otoyolu ve bahçeli (müstakil) evleri sel basmış.]

<https://www.unikal.org/news/198215> 02.12.2018 12.41

(5) *"Şahdəniz"dən bu vaxtadək 97 milyard kubmetr təbii qaz çıxarılıb.*

[Şahdeniz'den bu vakte kadar 97 milyar metreküp doğal gaz çıkarılmış.]

https://azertag.az/xeber/Sahdenizden_bu_vaxtadek_97_milyard_kubmetr_tebii_qaz_chixarilib-1216822 02.12.2018 12.42

(6) *Azərbaycan-Türkmənistan sənədləri imzalanıb. AZƏRTAC-ın xüsusi müxbiri xəbər verir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və Türkmənistanın Prezidenti Qurbanqulu Berdiməhəmmədovun Birgə Bəyanatını dövlət başçıları İlham Əliyev və Qurbanqulu Berdiməhəmmədov imzaladılar.*

[Azerbaycan Türkmenistan senetleri imzalandı\imzalanmış. Azertac'ın özel muhabiri Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimehammedov'un birlikte verdiği beyanatu devlet yöneticileri İlham Aliyev ve Kurbankulu Berdimehammedov imzaladılar.]

<http://xalqqazeti.com/az/news/9259> 02.11.2018 12.56

(7) *Ərdoğan Tramp ilə görüşdü. Trend-in Türkiyə KİV-nə istinadən verdiyi məlumata görə, Türkiyə və ABŞ liderlərinin ikitərəfli görüşü "Costa Salguero" sergi mərkəzində keçirilib. Danışıqlar bağlı qapı arxasında keçirilib və 50 dəqiqə davam edib.*

[Erdoğan Trump ile görüştü. Trend'in Türkiye KİV'ne istinaden verdiği bilgiye göre, Türkiye ve ABD liderlərinin karşılıklı görüşmesi "Costa Salguero" sergi merkezinde gerçekleştirildi/gerçekleştirilmiş. Konuşmalar kapalı kapı ardında gerçekleştirildi\gerçekleştirilmiş ve 50 dakika sürdü\sürmüş.]

http://525.az/site/?name=xeber&news_id=111036#gsc.tab=0 02.11.2018 13.00

(8) *Teatr 1959-cu ildən Akademik Teatr statusu almışdır. Azərbaycan da opera sənəti keçən əsrin əvvəllərində təşəkkül tapmağa başlayıb.*

[Tiyatro 1959 yılından itibaren Akademik Tiyatro statüsü almıştır. Azerbaycan'da opera sanatı geçtiğimiz asrın ilk dönemlerinde şekillenmeye başladı\başlayıb.]

http://www.azerbaijans.com/content_342_az.html 02.11.2018 13.15

(9) *Ateşkes rejimi sutka ərzində 28 dəfə pozulub.*

[Ateşkes rejimi 24 saat içinde 28 defa bozuldu\bozulmuş.]

<http://kaspi.az/az/ateskes-rejimi-sutka-erzinde-28-defe-pozulub/> 02.11.2018 13.20

(10) *Azərbaycan vətəndaşlarının vizasız gedə biləcəkləri ölkələrin sayı artıb.*

[Azerbaycan vatandaşlarının vizesiz gidebilecekleri ülkelerin sayısı arttı/ artmış.]

http://musavat.com/news/azerbaycan-vetendaslarinin-vizasiz-gede-bilecekleri-olkelerin-sayi-artib_574664.html 02.11.2018 13.30

Yukarıda haber söylemlerinden alınmış on örneğe bakıldığında aktarma yoluyla elde edilen dolaylı bilginin Azericede $-Xb(dXr)$ ekiyle işaretlendiği görülmektedir. $-Xb(dXr)$ 'ın özellikle üçüncü teklik ve çokluk kişi kategorisiyle birlikte kullanıldığı durumlarda genellikle aktarma yoluyla elde edilen dolaylı bilgi türünü işaretlediğini söyleyebiliriz.

3.2.3. $-(y)mXş$ İşaretleyicisi

Azerice $-(y)mXş$ ek fiilin evidensiyel işaretleyicisi olma işlevi vardır. $-(y)mXş$ ek fiili de tıpkı $-mXş$ eki gibi tam paradigma olup bütün kişi ekleri ile birlikte çekimlenebilir. Buna ek olarak Azericedeki $-(y)mXş$ ekinin geçmiş zaman ifade etmediğini ve zaman bakımından tarafsız olduğunu ifade eden çalışmalar mevcuttur (bkz. Johanson 2016: 67 Çeviren: Demir). Türkçede olduğu gibi Azericede de $-(y)mXş$ yapısı geçmiş zaman ifade etmez (Johanson 2016: 67). Azericede $-(y)mXş$ geçmiş zamandan ziyade sonradan farkına varılan, öğrenilen durumları, bilgileri anlatmak için kullanılır.

1. Teklik kişi	xořbæxt-imiş-æm	azad-miş-am
2. Teklik kişi	xořbæxt-imiş-sæn	azad-miş-san
3. Teklik kişi	xořbæxt-imiş	azad-miş
1. Çokluk kişi	xořbæxt-imiş-ik	azad-miş-ıq
2. Çokluk kişi	xořbæxt-imiş-siniz	azad-miş-sınız
3. Çokluk kişi	xořbæxt-imiş-lær	azad-miş-lar

Tablo 14

(1) *Əzizim Şəddad sən lap ərköyün oğlan imişsən ki.* AŞG 107

[Azizim Şəddad sen çok şımarık oğlanmışsın.]

(2) *Elə bil o heç yoxmuş, amma ata-anasından, illah da qardaşından zəndeyi-zəhləsi gedirdi.* TZ 27

[Sanki o hiç yokmuş, ama anne-babasından, en çok da kardeşinden nefret ediyordu.]

Yukarıda verilen iki örnekte de $-(y)mXş$ ek fiilinin zaman bakımından yansız olduğu görülmektedir. Birinci örnekte $-(y)mXş$ ek fiili çıkarım ya da aktarma yoluyla elde edilen dolaylı bilgi türünü işaretlemiş olabilir. Konuşur, Şəddad'ın şımarık olduğunu bir başkasından duymuş ya da kendisi bazı olaylardan hareketle mantıksal çıkarım yapmış olabilir. İkinci örnekte varsayım pragmatik anlamının baskın olduğu görülmektedir. $-(y)mXş$ ek fiili ikinci örnekte çıkarımsal bilgi türünü işaretlemiştir.

(3) *Təkgöz sehirbaz imiş, heç duydunuz mu?* YƏ 239

[Tekgöz sihirbazmış, duydunuz mu?]

(4) *Dediler, sözün varmış.* YƏ 239

[Dediler ki söyleyeceklerin varmış.]

Üçüncü ve dördüncü örnekte ek fiil $-(y)mXş$ aktarma yoluyla elde edilen dolaylı bilgiyi işaretlemiştir. Konuşur üçüncü örnekte Tekgöz'ün sihirbaz olduğunu başkasından öğrenmiştir ve bu bilgiyi dinleyicilerin bilip bilmediğini sormaktadır. Dördüncü örnekte konuşurun bilgiyi

başkasından öğrendiği yani aktarma yoluyla edindiği “dediler” ifadesinden açıkça anlaşılmaktadır.

3.2.3.1. Masal Söyleminde $-(y)mXş$ İşaretleyicisinin Kullanımı

Willet'in kanıt türleri taksonomisine göre masal, efsane gibi anlatı türleri aktarma yoluyla elde edilen bilgi kaynağıdır. Willet aktarmaya dayalı kanıt türlerini ikinci el, üçüncü el ve folklorik bilgi kaynağı olarak sınıflandırmıştır. Masal, folklorik bilgi kaynağı grubunda yer almaktadır (Willet 1988: 53).

(1) *İki bacı var imiş. Bu bacılardan biri kasıb, o birisi dövlətli imiş. (Buran 2014: 146)*

[İki kız kardeş varmış. Bu kardeşlerden biri fakir, diğeri varlıklıymış.]

Örnekteki masal söyleminde kullanılan $-(y)mXş$ aktarmaya dayalı bilgi kaynaklarından folklorik bilgi kaynağını işaretlemektedir.

3.2.4. Modal Sözcükler

Modal sözcükler Azerice gramerlerde uzun bir süre zarfı ya da başka gramer kategorileri içerisinde yer almış olsa da çağdaş Azerice gramerlerinde yardımcı gramer kategorisi olarak bağımsız bir grup oluştururlar. Dilde modallık modal sözcükler, modallık bildiren edatlar, fiil şekilleri ve tonlama vasıtası ile ifade edilir (Hüseynzadə 2007: 264).

Daha önce de belirtildiği üzere Rusça, İngilizce gibi dillerde bilgi kaynağı yani evidensiyel leksik-sentaktik yollarla işaretlenir. Türk dillerinde bilgi kaynağı temel olarak morfolojik yolla işaretlenirse de leksik-sentaktik yolla desteklenebilir. Türk dillerinden Azericede dolaylı bilgi kaynağını işaretlemek için $-mXş$, $-Xb$ ekleri ve $-(y)mXş$ ek fiili ile beraber modal sözcüklerin de kullanıldığını söyleyebiliriz. Modal sözcükler dolaylı bilginin mantıksal çıkarım, tahmin, varsayım, ikinci veya üçüncü el kaynaktan duyma gibi yollardan hangisi aracılığı ile elde edildiğini anlamamıza yardımcı olur. Buna ek olarak bir cümlede evidensiyel işaretleyicilerinin hangi pragmatik anlamının ön planda olduğunu anlamamızı sağlar.

Modal Sözlere Anlam Çeşitliliği

1. Gerçeklikle ilişki derecesini bildiren modal sözler
 - a. Gerçekliğe uygunluğun genel derecesini gösteren modallar
 - b. Gerçekliğe uygunluğun kesin olarak onaylandığı modallar
 - c. Cümlede ifade edilen fikrin gerçekliğine şüphe, tahmin bildiren modallar
2. Cümlede ifade edilen fikre şaşkınlık, kederlenme gibi duygular bildiren modallar
3. Netice ve devamlılık bildiren modallar
4. Benzetme ve karşılaştırma bildiren modallar (Hüseynzadə 2007: 265-267).

Bilginin doğruluğunu ele alan epistemik kiplik ile gerçeklik derecesini belirten *doğrudan*, *sanki*, *guya*, *şübhasız*, *həqiqətən* gibi modal sözler arasında sıkı bir ilişki vardır. Türk dillerinde modal sözler evidensiyel ve epistemik kiplik kategorilerini leksik-sentaktik açıdan destekler. Azericede modal sözler sadece bilginin doğruluğunun değil, kaynağının da anlaşılmasında etkilidir. Çıkarımsal yolla elde edilmiş bir bilgi modallarla pekiştirilebilir.

Örnek:

(1) *Deyəsen atam işə gedib.* KD

[Galiba babam işe gitmiş.]

Bu örnekte konuşur odada babasını görmeyince tahmin yürüterek bir çıkarım yapmıştır. Dolaylı bilgi kaynağı fiile gelen $-Xb$ eki ile gösterilirken *deyəsen* modal sözü tahmin ve çıkarım yapma anlamlarını kuvvetlendirmektedir.

(2) *Deməli, sən... Dəmali, sən beləsənmiş!* Q 162

[Demek sen... Demek sen böyleymişsin!]

İkinci örnekte konuşur karşısındaki kişinin düşündüğü gibi biri olmadığını sonradan fark etmiş ya da davranışından yola çıkarak bir yargıya ulaşmıştır. Yüklemdeki $-mXş$ eki bilginin dolaylı olduğuna işaret etmektedir. *Dəmali* modal sözü de $-mXş$ evidensiyel ekinin çıkarım anlamını vurgulamaktadır.

3.3. Evidensiyel İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları

Azericede $-mXş$ ve $-Xb$ fiile gelen çekim ekleri ile beraber, ek fiil olan $-(y)mXş$ da evidensiyel işaretleyicisi olarak görev yapar. $-(y)mXş$ ek fiil olması sebebiyle zaman bakımından yansızdır. $-mXş$ ve $-Xb$ ekleri ise geçmiş zaman bildirmenin yanı sıra bilgi kaynağını işaretleme işlevine de sahiptir. Yukarıda bahsedilen ekler evidensiyel işaretleyicisi olmaları sebebiyle bazı pragmatik anlamları ifade eder. Azericede evidensiyel işaretleyicileri şaşırma/hayret etme, yakınma, öfkelenme, beğenme, takdir etme, bir olay ya da durumu sonradan fark etme, hayranlık, keşfetme, acıma, hiciv, tahmin gibi pragmatik anlamlara sahiptir. Çalışmanın bu bölümünde Azerice evidensiyel eklerinin pragmatik anlamlarına örnekler verilecektir. Azerice cümlelerde evidensiyel eklerinin tamamı bir pragmatik anlamı karşılamak için kullanılabilir. *Eleştiri* anlamında $-mXş$ eki, *beğeni* anlamında $-Xb$ eki daha sık kullanılır gibi bir genelleme yapmak mümkün değildir.

3.3.1. Tahmin

Azerice evidensiyel işaretleyicileri bir cümlede *tahmin*, *olasılık* gibi pragmatik anlamlara sahip olabilir. Konuşur, kendisi şahit olmadığı, doğruluğundan tam olarak emin olmadığı bir olay ya da durum hakkında kendi yorumlarını katarak tahminlerde bulunabilir. Azericede *tahmin* pragmatik anlamı sadece evidensiyel kategorisinde yer alan eklerle sınırlı değildir. *Yəqin*, *sanki*, *deyəsan* gibi modal sözler de Azericede *tahmin* anlamını karşılamaktadır.

(1) *Yəqin neysə olub ki gələ bilməyib.* ÖB 03.06

[Sanırım bir şey olmuş ki gelememiş.]

Örnekte dolaylı bilgi tahmin ve sebep-sonuç ilişkisi kurularak mantıksal çıkarım yapma yoluyla elde edilmiştir. Cümleyi yorumlarken *yəqin* modal sözü *tahmin* pragmatik anlamını desteklemektedir. Hakkında konuşulan kişinin gelememe sebebi, başından bir olay geçmesi sonucuna bağlanmaktadır.

(2) *Əgər siz məni pul verib, azad eləməmisinizsə, onda yəqin o eləyib.* Q 177

[Eğer siz beni para verip azat etmediyseniz, o halde sanırım o etmiş/yapmış.]

İkinci örnekte konuşur akıl yürüterek, ihtimalleri göz önünde bulundurarak bir tahminde bulunmuştur. Konuşur olaya doğrudan şahit olmamış, ifade ettiği bilgiyi mantıksal çıkarım yoluyla elde etmiştir. Bu cümlede *-ib* olayın gerçekleşme zamanını ve bilginin kaynağını işaretlemenin yanı sıra *yəqin* modal sözünün de etkisiyle bilginin doğruluğunu, kesinliğini yani epistemik kipliği de işaretler. Evidensiyel kategorisi ve epistemik kiplik birbirinden ayrı ve bağımsız gramer kategorileri olsalar da özellikle modal sözlerin kullanıldığı cümlelerde işlevsel açıdan birbirine yaklaşmaktadır.

3.3.2. Eleştiri

Bu bölümde Azerice evidensiyel eklerinin eleştiri, hoşnutsuzluk, yakınma, sitem pragmatik anlamı taşıdığı örneklere yer verilecektir. Konuşur kendisinin veya bir başkasın hoşnut olmadığı, şikâyet ettiği, eleştirdiği durum ve olayları *-mXş* ve *-Xb* evidensiyel işaretleyicileriyle ifade edebilir. Evidensiyel işaretleyicilerinin cümleye kattığı eleştiri anlamı bağlamdan ve modal sözlerden anlatılabilir.

(1) *Nə əcəb boş qabları sındırmadan gətiriblər.* KD

[Hayret, tabakları kırmadan getirmişler.]

Konuşur birinci örnekte imada bulunmuştur. Aslında beklentisi ve tahminleri tabakların kırılacağı yönündedir. Fakat olay beklenilenin aksine sorunsuz bir şekilde gerçekleşmiştir.

(2) *Deyəsən ağlın artıb sənin!* KD

[Galiba aklın artmış senin!]

Bu cümle Azericede kişinin haddini aştığı, ukalalık yaptığı durumlarda söylenmektedir. Dolayısıyla cümlede ukalalık yapan bir kişiyi *eleştirme* anlamı olduğu söylenebilir.

(3) *Nə yaxşı belə tez çatmışan evə.* KD

[Hayret, nasıl oldu da böyle erken geldin eve.]

Günlük konuşma dilinden alınan bu örnek, eve her gün geç gelen bir çocuğa, annesinin yaptığı imalı bir eleştiri olarak düşünülebilir. *Eleştiri* pragmatik anlamı, evidensiyel eki *-mXş*'in yanı sıra *nə yaxşı* modal sözüyle de verilmiştir. Fakat bu modal söz cümleye eleştiri anlamı katabileceği gibi *takdir durumdan hoşnutsuzluk* anlamı da katabilir.

(4) *Aclıqdan çıxmısan? Elə bil ki, yeməyə gəlmişik.* AŞG 248

[Açlıktan mı çıktın? Sanki, yemek yemeye geldik/gelmişiz.]

Konuşur bu cümlede yanındaki kişinin çok acıkıp yemeklere saldırmasını eleştirmektedir. “Açlıqdan çıxmısan?” cümlesinde $-mXş$ eki *eleştiri* anlamı taşırken, “Elə bil ki, yeməyə gəlmişik.” cümlesinde *varsayım* anlamındadır.

(5) *Deyəsən sənə çox üz vermişəm!* KD

[Galiba sana çok yüz verdim!]

Evidensiyel işaretleyicisi $-mXş$ bilginin çıkarım yoluyla elde edildiğini ve kızgınlık, sitem gibi pragmatik anlamlar taşıdığını ifade etmektedir. *Deyəsən* modal sözü bilginin mantıksal çıkarım yoluyla elde edildiğine işaret etmektedir.

(6) *-Nə acəb bizləri yad etmişən, ay Şəkər?* AŞG 86

[-Hayret, bizleri nasıl hatırladın Şeker?]

Bu örnekte konuşur, dinleyicinin onu arayıp sormamasına sitem etmekte, bu durumdan yakınmaktadır. *Nə acəb* (hayret) modal sözü de sitem pragmatik anlamını pekiştirmektedir.

3.3.3. Beğeni

Azerice evidensiyel işaretleyicileri $-mXş$, $-Xb$ ve $-(y)mXş$ ekleri beğeni, takdir, iltifat, hayranlık pragmatik anlamlarını karşılayabilir. Azericede beğeni ve eleştiri pragmatik anlamları aynı eklerle, hatta aynı modal sözlerle işaretlenebilir.

(1) *Nə yaxşı belə tez çatmısan evə.* KD

a. [Hayret, nasıl oldu da böyle erken geldin eve.]

b. [Ne güzel böyle erken gelmişsin eve.]

Bu örneğe, bir önceki bölümde “eleştiri” başlığı altında da yer verilmiştir. Örnek, Azerice evidensiyel eklerinin birden fazla pragmatik anlamı karşılayabildiğini göstermektedir. Bu cümlenin eleştiri mi yoksa beğeni mi anlamı taşıdığı, modal sözden ya da eklerden değil tonlamadan veya cümle bağlamından anlaşılabilir. Birinci aktarmada eleştiri, ima anlamı varken ikincide durumdan hoşnutluk söz konusudur.

(2) Nə gözəl olmusan. KD

[Ne güzel olmuşsun.]

Bu cümlede evidensiyel işaretleyicisi $-mXş$ *iltifat, beğeni* anlamlarını taşımaktadır. Konuşur karşısındaki kişinin elbisesine, saç şekline ya da makyajına bakıp güzel olduğunu algılamıştır.

(3) Çox ağıllı iş görüb gəlmisən, Nəсібə. AŞG 22

[Çok akıllıca davranıp gelmişsin, Nesibe.]

Konuşur Nesibe'nin gelmesini doğru bulup bu olayı takdir etmekte, olaydan memnuniyet duymaktadır. Evidensiyel eki $-mXş$ cümlede herhangi bir modal söz olmadan, tek başına takdir memnuniyet anlamını karşılamaktadır.

3.3.4. Acıma

Azerice evidensiyel işaretleyicileri $-mXş$, $-Xb$ ve $-(y)mXş$ ekleri acıma, şefkat gibi pragmatik anlamları karşılayabilir. Konuşurun bir olay ya da kişi için acıma duygusunu

(1) Yazıq pişik nə pis yaralanıb! KD

[Zavallı kedi ne kötü yaralanmış!]

Konuşmada sıfat olarak geçen *yazıq* sözü Türkçe *zavallı* anlamındadır. Bu sıfat olmasa dahi ünlem işaretinden, cümle bağlamından hareketle $-Xb(dXr)$ işaretleyicisinin yer aldığı cümlenin acıma pragmatik anlamını taşıdığı söylenebilir.

(2) Atamın heç bir gün də üzü gülməyib. KD

[Babamın bir gün bile yüzü gülmemiş.]

(3) Paltarları yumusan, plov bişirmisən. Bu gün çox yorulmusan. Keç əyləş. Sənə yazığım gəldi. KD

[Çamaşırları yıkamışsın, pilav pişirmişsin. Bugün çok yorulmuşsun. Geç otur. Sana acıdım.]

3.3.5. Şaşırma

Şaşırma, konuşurun beklenmedik bir bilgi karşısındaki durumunu ifade eder. Sürpriz, hayret etme gibi pragmatik anlamlar bu bölümde incelenecektir.

(1) *Bəs nə əcəb heç rastlaşmamışıq bizim həyətdə?* TZ 25

[Peki nasıl (oldu da) hiç rastlaşmamışız bizim avluda?]

Konuşur karşısındaki kişiyle hiç karşılaşmamış olması durumuna şaşırıyor.

(2) *Şəkiyə dünən gəlib?! Bəs niyə xəbər eləməyib bizə?* KD

[Şeki'ye dün mü gelmiş?! Peki neden haber vermemiş bize?]

Konuşurun zihni için beklenmedik olan bu bilgi, cümleye şaşırma pragmatik anlamı katmıştır.

Birinci ve ikinci örneklere baktığımızda hem $-mXş$ hem de $-Xb$ ekinin şaşırma pragmatik anlamını taşıyabildiği görülmektedir.

3.3.6. Öfkelenme

Öfkelenme, konuşurun istenmeyen bir durum karşısında verdiği tepkidir. Bir olay karşısında sinirli, kızgın tavır sergileyen konuşurun tonlamasından evidensiyel işaretleyicilerinin öfkelenme, kızma gibi pragmatik anlamlar taşıyıp taşımadığını anlaşılabilir.

(1) *Çadırdan baxmaq elə mənə qalıb?* YƏ

[Çadırdan bakmak bana mı kalmış?]

Evidensiyel işaretleyicilerinin pragmatik anlamlarını kesin çizgilerle birbirinden ayırmak her zaman mümkün değildir. Yukarıdaki örnek şaşırma, sitem, öfkelenme pragmatik anlamlarını taşımaktadır. Verilen örnek, bağlama, konuşurun tonlamasına, mimiklerine bağlı olarak farklı anlamlarda yorumlanabilir.

(2) *Hamının işi mənə qalıb. Artıq dözə bilmirəm.* KD

[Herkesin işi bana kaldı\kalmış. Artık dayanamıyorum.]

İkinci örnekte konuşur, bütün işlerin kendisine kalmasına çok kızgın ve bu durumdan şikâyet ediyor. Bu örnekte de görüldüğü gibi evidensiyel işaretleyicileri birden fazla pragmatik anlam içerebiliyor. Örnekte öfke ve kızgınlığın yanı sıra sitem, şikâyet gibi pragmatik anlamlar da yorumlanabilir.

SONUÇ

Evidensiyel, bilginin kaynağını işaretleyen bağımsız bir gramer kategorisidir (Aikhenvald 2003:1). Evidensiyel kategorisinde doğrudan ve dolaylı bilgi kaynakları vardır. Dolaylı bilgi kaynakları algısal, çıkarımsal ve aktarma yoluyla elde edilmektedir (Johanson 2003: 274). Haan'ın sınıflandırmasına göre evidensiyel kategorisi dünya dillerinde farklı düzeylerde işaretlenmektedir. Bazı dillerde kiplik morfemleriyle, fiile gelen eklerle veya zaman sisteminin bir parçası olarak işaretlenirken bazı dillerde gramatikal açıdan hiçbir evidensiyel işaretleyicisi bulunmamaktadır. <https://wals.info/feature/78A#2/16.6/149.9>

Türk dilleri Aikhenvald'in sınıflandırmasına göre iki üyeli evidensiyel sistemine sahiptir (Aikhenvald 2006: 321). Türk dilleri bilginin doğrudan ya da dolaylı yolla elde edildiğini gramatik olarak işaretlerken eğer bilgi dolaylıysa bunun algısal, çıkarımsal veya aktarma yollarından hangisiyle elde edildiği hakkında gramatik işaretlemelerle bilgi vermez. Dolaylı bilginin hangi yolla elde edildiği bağlamdan, konuşurun tonlamasından, jestlerinden anlaşılır. Evidensiyel işaretleyicileri bir miktar epistemik işaret taşımaktadır. Hatta belirli derecede epistemik unsurlar da ikincil evidensiyel yorumlamalarına imkân verebilmektedir (Rentzsch 2015: 223-224-284).

Dil ilişkileri bağlamında baktığımızda dolaylı bilgi kaynağını işaretleyen $-mX\text{ş}$ eki Türk dilleri üzerinden Farsça, Tacikçe, Ermenice, Kürtçe, Zazaca, Lezgice, Tatça, Talce ve Kırzca'ya kopyalanmıştır. Bu ekin Kafkas dillerine, Kürtçeye, Ermeniceye kopyalanmasında Türk dillerinden Azerice'nin rolü büyüktür. Johanson'a göre Türkçe Farsça dil ilişkileri çift taraflıdır. Yani Türkçeden Farsçaya, Farsçadan da Türkçeye kod kopyalamaları mevcuttur (Johanson 1998: 330). Johanson'a göre Azericedeki $-mX\text{ş}$ ve $-Xb(dXr)$ eki tamamen postterminallik işlevindedir ve bu durum muhtemelen Farsçadaki 'perfect' yapıların etkisiyle oluşmuştur (Johanson 2000: 74). Hint-Avrupa dillerindeki *bitmişlik* (perfect) Johanson tarafından Türk dillerinde *postterminallik* görünüşüyle açıklanmıştır (Johanson 2000: 63). Postterminal görünüş Türkçede ve Azericede mevcuttur. Postterminalliğin Türk dillerinden yalnızca Azericede görülmemesi akıllara Farsça dil ilişkisiyle Azericeye kopyalanmasından çok, bu yapının Türk dillerinin kendi özelliği olduğu düşüncesini getirmektedir. Azerice evidensiyel işaretleyicisi $-mX\text{ş}$ ve $-Xb(dXr)$ 'ın baskın işlevi postterminallik diyemeyiz. Çünkü $-mX\text{ş}$ ve $-Xb(dXr)$ ekleri aktif bir şekilde dolaylı bilgi kaynağını işaretlemektedir.

Azericede dolaylı bilgi kaynağını işaretleyen $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ ekleri ve $-(y)mXş$ ek fiili evidensiyel kategorisini temsil eder. $-mXş$ eki tam paradigma olup altı kişi ekiyle de çekimlenebilirken, $-Xb(dXr)$ eki eksik paradigmadır, birinci teklik ve çokluk kişi ekleriyle çekime girmez. Bu durum birinci teklik ve çokluk kişide $-Xb(dXr)$ 'ın işlevlerini $-mXş$ 'ın gerçekleştirmesine yol açmıştır. $-mXş$ eki algısal, çıkarımsal ve aktarma yolu ile elde edilen üç bilgi kaynağını da işaretler. $-Xb(dXr)$ eki de bu üç bilgi kaynağını işaretler ama en çok aktarma yoluyla elde edilen bilgileri işaretlemekte kullanılır. Özellikle haber söyleminde sıklıkla karşımıza çıkar. $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ eklerinin tek işlevi dolaylı bilgiyi işaretlemek değildir. Azericede yer alan *elə bil, yəqin, deyirlər, deyəsən, guya, güman ki, doğrudan da, heyif ki, ehtimal ki, deməli* modal sözləri evidensiyelin tahmin, şüphe, varsayım, çıkarım yapma, şikâyet, eleştiri gibi pragmatik anlamlarını destekleyici niteliktedir. Modal sözlerin cümleye kattığı pragmatik anlam yazılı metinde cümlenin bağlamına, konuşma dilinde konuşurun tonlamasına, jest ve mimiklerine bağlı olarak farklı anlamlar ifade edebilir. Rusçada modal sözlər dolaylı bilgi kaynağına işaret eden esas unsur iken Azericede $-mXş$ ve $-Xb(dXr)$ evidensiyel işaretleyicilerinin pragmatik anlamlarını pekiştirici niteliktedir.

KAYNAKÇA

- AXUNDOV Ağamusa. (1961). *Felin Zamanları*. Bakı.
- AIKHENVALD Alexandra Y.; DIXON R.M.W. (2003). *Studies in Evidentiality*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company.
- AIKHENVALD Alexandra Y. (2004). *Evidentiality*. New York: Oxford University Press.
- AKŞEHİRLİ Soner. (2010). Türkçede Konuşma Zamanı, Olay Zamanı ve Referans Zamanı İlişkileri. *Turkish Studies*. s.15-73.
- AL Esin. (2018). *Adana ve Osmaniye Ağızlarında Geçmiş Zaman İşaretleyicilerinin Doğrudanlık-Dolaylılık Bağlamında Görünümleri*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- ASLAN DEMİR Sema. (2012). Türkiye Türkçesinde ol- Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri. *Bilgi* 63. s. 11-30.
- ASLAN DEMİR Sema. (2013). Türkmencede Kanıtsallık/Evidensiyellik. *Prof. Dr. Leyla Karahan Armağanı*. 409-420.
- ASLAN DEMİR Sema. (2014). Türkmencede eken. *Turcology and Linguistics. Hacettepe Üniversitesi Yayınları*. s.21-29.
- ASLAN DEMİR Sema. (2016). *Görünüş Kategorisi Türkmence Örneği*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- AYDEMİR İbrahim Ahmet. (2010). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- BACANLI Eyüp. (2006). Türkçede Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları. *MTAD* 3/1. 35-47.
- BACANLI Eyüp. (2008). Türkiye Türkçesindeki –miş Ekinin Dolaylılık ve Dolaylılık Dışı Kullanımlarında Zamansal Atıf. *Bilgi* 44. s. 1-24.
- BENZER Ahmet. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- BULUT Christiane. (2000). “Indirectivity in Kurmanji”. *Evidentials, Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*. (Editors: Lars Johanson; Bo Utas). Mouton de Gruyter. s.147-182.

- BURAN A., ALKAYA E., YALÇIN S.K. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 1 Güneybatı/ Oğuz Grubu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- BYBEE Joan, FLEISCHMAN Suzanne. (1995). *Modality in Grammar and Discourse*. Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- CAHANGİROV Fikrət. (2007). *İngilis Dilində Perfekt Zamanlar Sistemi və Onun Azərbaycan Dilində İfadəsi*. Bakı: Elm.
- CSATÓ, Éva Ágnes. (2000). “Turkish MIŞ- and İMIŞ- items”. *Evidentials, Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*. (Editors: Lars Johanson; Bo Utas). Mouton de Gruyter. s.29-43.
- DEMİR Nurettin. (2003). On *imiş* in Cypriot Turkish. *Turkic Languages* 7. s.268-274.
- DEMİR Nurettin. (2012). Türkçede Evidensiyel. *Bilig* 62. s. 97-118.
- DOERFER Gerhard. (1963). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*. Weisbaden: Franz Steiner Verlag.
- DOĞAN Talip. (2017). Horasan Türkçesinin Bocnurd Ağzında {-IddI(r)} ve {-üdi} Yapıları. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. Cilt 14, Sayı 2, s.41-55.
- DOĞAN Talip. (2018). Horasan Türkçesinin Bocnurd Ağzında Kanıtsallık (Evidentiality). *SUTAD*. S.1-14.
- DWYER Arienne. (2000). “Direct and indirect experience in Salar”, *Evidentials, Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*. (Editors: Lars Johanson; Bo Utas), Mouton de Gruyter, s.45-59.
- ERGİN Muharrem. (1971). *Azeri Türkçesi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- FƏXRƏDDİNQIZI Gülnarə. (2010). *Türk Dillərində Zaman Kategoriyası*. Bakı: Nurlan.
- GILLES Authier. (2010). Azeri Morphology in Kryz (East Caucasian). *Turkic Languages* 14, s.14-42.
- GÜL Demet. (2017). Türkçe’de Tanıtsallık: Anadil Konuşucu Verileri. *International Journal of Language Academy* s. 17-29.
- GÜL Demet. (2006). Basic Semantics of Evidential. *International Conference on Turkish Linguistic* 14. s. 177-187.

- GREED Teija. (2009). *Evidentiality in Tatar*. Secondary MA Thesis for General Linguistics University of Helsinki.
- HƏSƏNQIZI Fatma. (1994). *Acılı Şirinli Günürlər*. Bakı: Şur Nəşriyyatı.
- HƏSƏNOVA Gülrux. (2014). *Feil Zamanlarının Müqayisəli Tipologiyası*. Bakı: Elm və Təhsil.
- HÜSEYNZADƏ Muxtar. (2007). *Müasir Azərbaycan Dili –Morfologiya*. 3. Nəşr. Bakı: Şərq-Qərb.
- XƏLİLOV Buludxan. (2000). *Müasir Azərbaycan Dilinin Morfologiyası*. 1.Hissə. Bakı.
- İSLAMOV M.İ., AĞAYEV Ə.G., BEHBUDOV S.M., ƏHMƏDOV T.M., MƏMMƏDOV N.X., TAĞIYEV B.M., XACIYEV Z.Ə. (1990). *Azərbaycan Dilinin Dialektoloji Atlası*. Bakı: Elm.
- IZVORSKİ Roumyana. (1997). The Present Perfect as an Epistemic Modal. In Proceedings of SALT VII.
- JOHANSON Lars. (1999). Bulgarca ve Türkçede Dolaylamalar (Indirectives) Üzerine. *İlmi Araştırmalar* 7. s. 245-254.
- JOHANSON Lars. (Türkçeye çeviren: Nurettin DEMİR) (2016). *Türkçede Görünüş*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- JOHANSON Lars. (2003). ‘Evidentiality in Turkic’. *Aikhenvald, Alexandra Y. & Dixon, Robert, M. W. Studies Evidentiality*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. s. 273-290.
- JOHANSON Lars, BO Utas. (2000). *Evidentials Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- JOHANSON Lars. (1998). “Code-Copying in Irano-Turkic”. *Language Sciences Vol. 20, No.3*, s.325-337.
- JOHANSON Lars. (2000). “Turkic Indirectives”. JOHANSON Lars, BO Utas. *Evidentials Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- JOHANSON Lars. (2005). “Turkic-Persian Bilateral Code Copying”. *Turkic Languages* 9, s.223-228.
- JOHANSON Lars. (2016). *Türkçede Görünüş*. (Çev. Nurettin DEMİR). Ankara: Grafiker Yayınları.

- JOHANSON Lars, CSATÓ Éva Ágnes. (1998). *The Turkic Languages*. London and New York: Routledge.
- KARAAĞAÇ Günay. (2009). *Dil Tarih ve İnsan*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- KARAAĞAÇ Günay. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARAAĞAÇ Günay. (2015). *Türkçenin Alıntılar Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAZIMOV Qəzənfər Ş. (2010). *Müasir Azərbaycan Dili Morfologiya*. Bakı: Elm və Təhsil.
- KERİMOĞLU Caner. (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*. İzmir: Dinozor Kitabevi.
- KILIÇ Filiz. (2005). Kırgız Türkçesinde Algısal Delile Dayalılık. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. Cilt 2, s.68-113.
- MEHMET Gülsün. (2012). Delile Dayalılık ve Salar Türkçesinde Öge Cümlelerle Delillendirilmiş Dolaylılık. *Dil Araştırmaları*, Sayı 11, s.67-88.
- MENZ Astrid. (2000). “Indirectivity in Gagauz”, *Evidentials, Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*. (Editors: Lars Johanson; Bo Utas), Mouton de Gruyter, s.103-114.
- ORUCOV Ə., ABDULLAYEV B., RƏHİMZADƏ N. (2006). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*. Cilt 1. Bakı: Şərq-Qərb.
- ÖZTOPÇU Kurtuluş. (2000). *Elementary Azerbaijani*. Santa Monica, California.
- PALMER F. R. (2001). *Mood and Modality*. Cambridge University Press.
- POPOVIĆ Lyudmila. (2014). Лексические и грамматические показатели эвиденциальности в сербском и других славянских языках. *SRC-FFUB Joint Workshop on Serbian Linguistics*. Hokkaido University, Sapporo.
- PORTNER Paul. (2009). *Modality*. Oxford University Press.
- RENTZSCH Julian. (2015). *Modality in the Turkic Languages*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- REŞETOV V.V. (1965). *Основы Фонетики и Грамматики Узбекского Языка*. Taşkent: Uçitel’.
- SADIGHI Firooz, MOBASHSHERNIA Reza. (2012). A Study of Lexical Evidentials in Modern Persian: Does Genre Matter?

SARGIN Meltem. (2014). Türkçede Verilen Bilginin Kaynağına İlişkin Tutumu Belirten Dilsel Düzenekler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Yıl:7. Sayı:16. s. 366-391.

SOPER John David. (1987). *Loan Syntax in Turkic and Iranian: The Verb Systems of Tajik, Uzbek and Qashqay*. Los Angeles.

ŞENER Nilüfer. (2011). Semantics and Pragmatics of Evidentials in Turkish. Doktora Tezi.

ŞİRELİYEV M. Ş., SEVORTYAN E. V. (1971). *Грамматика Азербайджанского Языка*. Bakı: Elm.

TAHİROV İlham. (2007). *Azərbaycan və İngilis Dillərində Zaman Kategoriyası*. Bakı: Nurlan.

TURNİYOV N.RAHİMOV A. (2006). O'zbek Tili. 1-qism. Samarqand.

WILLET Thomas L. (1988). A cross-linguistic survey of the grammaticization of evidentiality. *Studies in Language* 12: 51-97.

ZAREIKAR Gita. (2015). Tense, Aspect and Evidentiality in Azeri. University of Ottawa.

ZAREIKAR Gita, SIMEONOVA Vesela. (2015). The Syntax of Evidentials in Azeri, Bulgarian and Persian. University of Ottawa.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ae6442888ed83.71068109 30.04.2018 01.50

<http://www.mfa.gov.az/content/114> 15.01.2018 12.30

<https://www.stat.gov.az/source/demography/ap/> 15.01.2018 12.35

<https://az.wikipedia.org/wiki/Azerbaijan> 16.01.2018 20.06

<http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9hei53aWtpcGVkaWEub3JnL3dya2kvUiVDOSU5OSVDNSU5RmlkX0JlaGJlZG92> 05.05.2019 08.11

Tezde Kullanılan Eserler

AXUNDOV Əhliman, SEYİDOV Nurəddin. (1982). *Azərbaycan Nağılları*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.

DOSTOYEVSKİ Fyodor. (Azericeye çeviren: Nəriman Əbdülrəhmanlı). (2013). *Qumarbaz*. Bakı: Əli və Nino Nəşriyyatı.

DÜMA Aleksandr. (Azericeye çeviren: M. Rzaquluzadə, B. Musayev). (2011). *Üç Muşketyor*. Bakı: Əli və Nino Nəşriyyatı.

ƏSGƏRLİ Zaman. (2005). *XIX Əsr Azərbaycan Şeri Antologiyası*. Bakı: Şərq-Qərb.

FÜZULİ Məhəmməd. (2005). *Məhəmməd Füzuli Əsərləri*. 2. Cilt. Bakı: Şərq-Qərb.

HÜSEYİNİ Xədicə İsmayıl. (2011). *Çərpəlang Uçuran*. Bakı: Əli və Nino Nəşriyyatı.

RZAYEV Anar. (2014). *Təhminə və Zaur və ya Beşmərtəbəli Evin Altıncı Mərtəbəsi*. Bakı: Qanun Nəşriyyatı.

TOLSTOY L.N. (Azericeye çeviren: Elşən Qurbanov) (2013). *Etiraf*. Bakı: Parlaq İmzalar.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAĞDAS TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 17/07/2019

Tez Başlığı: Azericede Evidensiyel Kategorisi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 70 sayfalık kısmına ilişkin, 17/07/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

17.07.2019

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Canan Şebaykal
Öğrenci No: N14226093
Anabilim Dalı: Gağdas Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Programı: Gağdas Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Sema Aslan Demir

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

MODERN TURKIC LANGUAGES AND LITERATURES DEPARTMENT

Date: 17/07/2019

Thesis Title : Category of Fidelity in Azerbaijan

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 17/07/2019 for the total of 70 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 2%.

Filtering options applied:

- Approval and Declaration sections excluded
- Bibliography/Works Cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

17.07.2019

Date and Signature

Name Surname: Canan Debaykal

Student No: N14226093

Department: Modern Turkic Languages and Literatures

Program: Modern Turkic Languages and Literatures

ADVISOR APPROVAL

APPROVED

Assoc. Prof. Sema Aslan Demir

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHCELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 25/06/2019

Tez Başlığı: Azericede Evidensiyel Kategorisi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

25.06.2019

P. Özbaykal

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Caner Özbaykal
Öğrenci No: N14226093
Anabilim Dalı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Programı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Uygun

[Signature]
Doc. Dr. Sema Aslan Demir

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

MODERN TURKIC LANGUAGES AND LITERATURES..... DEPARTMENT

Date: 25/06/2019

Thesis Title: Category of Fidelity in Azerbaijanian

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

25.06.2019

P. Özbaykal

Date and Signature

Name Surname: Cavan Özbaykal
Student No: N1422 6093
Department: Modern Turkic Languages and Literatures
Program: Modern Turkic Languages and Literatures
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Approved

[Signature]
Assoc. Prof. Sema Aslan Demir